

Mikszáth Kálmán

Tót atyafiak

*Mercator
Stúdió*

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

A magyar irodalom és kultúra értékeinek ápolása érdekében az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködve kiadja a Mercator Stúdió.

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 047 9

© Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@axelero.hu

MIKSZÁTH KÁLMÁN
TÓT ATYAFIAK

TARTALOM

Az arany-kisasszony	5
Bevezetés	5
Első fejezet Csutkás tanár úr és Luppán Demeter úr bemutatják a nyájas olvasónak	7
Második fejezet Egy kis virág leszakítására – három kéz nyúl	11
Harmadik fejezet Melyben azon események mondatnak el, melyek az előbbi fejezetből kiszorultak	16
Negyedik fejezet Megmagyaráztatik az olvasónak a "Tempus" szó csodálatos ereje	24
Befejezés	26
Az a fekete folt	29
Lapaj, a híres dudás	47
Jasztrabék pusztulása	65

Az arany-kisasszony

Bevezetés

Uraim, ha a pokolban egyszer az a gondolatjuk támadna az ördögöknek, hogy várost építsenek, az bizonyosan olyan lenne, mint Selmecebánya.

Bocsássa meg az ottani érdemes magisztrátus ezt a becsmérést, nem akar lenni sem sértés, sem gúny, különösen az élőkre vonatkozólag, kik bizonyára nem tehetnek róla, hogy az őseik olyan bolondos helyre építkeztek. Nyájas olvasó, ki még nem jártál e görbe országban, képzelj magadnak háromezer hegycsúcsot, ugyanannyi völgykatlant, egy tucat sziklát, mely sűrűn be van építve mindenféle alakú házakkal, melyeknek előrsze sokszor háromemeletes, míg ellenben a háta szerényen odalapul a hegyhez.

Ha végigjáród e maga a természet által kikövezett várost, szíved csordultig megtelik humanisztikus érzelmekkel, s elérzékenyülten sóhajtasz föl: "Hát még itt is emberek laknak?"

A vidék kietlen, rút, az időjárás mostoha.

A zimankós "Szitnya", a "felhők szeretője" erővel aszott keblére húzza le szeretőit, akármerre tartanak.

Ha felhője nincs, mint a mellőzött vénleány, duzzog, fölfújja magát. Ha tehát eső nem esik, szél sivit végig a zezugos utcákon, a sikátorokon. Szomorú város ez! A levegője méreg a bányák kipárolgásától, vizétől "golyva" nő a halvány arcú leányok és idétlen férfinép nyakán. A harmadévi újoncozásnál hatszáz katonakötelezett ifjú közül négy vált be "császár emberinek". (Szinte szégyenlem megírni.)

Egy idősb nőt láttam egyszer a "Kamara utcán", amint lihegve és a fáradságtól kimerülten egy mennydörgős nagy kosárral a hátán mászott a hegynek, mert Selmecebányán vagy fölfelé mászik az ember, vagy lefelé ereszkedik; tertium non datur. ^[1]

A kosár átkozottul füstölgött. Azt hittem, valami portékája meggyulladt benne, s rákiáltottam a szegény tót asszonyra:

– Anyó, ég a kosara!

Ónszürke arcát mosolyra fordítá felém, s anyai büszkeséggel mondá:

– Ej, dehogy. A Náckó pipázik bent.

S valóban, egy veszekedett kamasz ült a kosár alján összekuporodva, aki már pipázott, s akit anyjának még mindig a hátán kellett cipelni.

Sehol a világon nem olyan részrehajló a mennyei gondviselés, mint Selmecebányán. A hegyen lakó Csemez Stevónak egy órával korábban kel és későbben

nyugszik a nap, mint közvetlen szomszédjának, az alatt lakó Kutlik Stevónak, valamint sehol sem mutat föl olyan eredeti közlekedési viszonyokat geográfiai helyzet, mint itt.

A Csemezék Krisztina nevű leánykája például kiáll ebéd után a zöldre festett kapujtóba, s amint merengő fekete szemeivel meglátja a szomszéd hegygerincen, hogy a Mirkovszkiék Bohuska nevű kisasszonya a kertben sétál, nyájasan int gyönyörű fejceskéjével, és üde, csengő hangján átkiált:

– Megebédeltetek, Bohuska?

Bohuska megfordul a kedves, nyájas és ismerős hangra, s ugrándozva fut a kis Krisztina felé egész a hegygerinc széléig, hol a tátongó mélység kezdődik; alig vannak húsz lépésnyire egymástól, kedvükre fecseghetnek.

– El is felejtettük már. Hol leszesz ma?

– Itthon – felelte Krisztina.

– Mindig otthon! Jobban tennéd, ha átjőnnél most délután hozzánk.

– Magam is szeretném, Bohuska, mert kiállhatatlan vendégeim lesznek... csúf emberek...

– Nono, megállj csak! Kik azok a nagyon csúf emberek? Vajon igazán azok-e?

A szép Krisztina fölnevetett. Csengő kacagása hallatára abba hagyták dalukat a fülemilék a "fekete csalitosban". A szebb hangra figyeltek ők is.

– Ha igazán csúfok-e? Meghiszem azt, Bohuska. Az öreg bányagróf lesz itt meg a Csutkás professzor.

– Juj, Krisztina!... Így már csakugyan hozzánk kell szöknöd.

– Meg is tenném, ha olyan messze nem volna.

S valóban, a Csemezék lakásától a Mirkovszkiékig jó másfél órányi út volt, mert le kellett ereszkedni egész a lutheránus templomig, onnan megkerülni a várost Szélakna felé, s ott a katolikus anyaszentegyház melletti kőlépcsőzeten fölkapaszkodni a "Klopácskára", melytől már aztán tűrhető út visz a Mirkovszki házig.

– Ha messze van is, Tinikém, mit tesz az?

– Nem, nem, Bohuska... ha azelőtt meglátogatlak, és esteledett, nálatok tölthetem az éjt – de most... most, tudod, hiszen tudod... nem lehet...

Krisztina kifejezésteljes, gyönyörű arcát pír öntötte el. Szemvesztő tündérszín, még a szivárvány is megirigyelhetné.

– Igaz, igaz... Az a haszontalan fiunk! Ugyan, hogy juthat eszedbe? – viszonzá Bohuska kedvetlenül – én el is felejtettem, hogy a világon van.

Tini szótlánul nézett le a mély völgytorokba, melynek alján és oldalain, mint a tündérmese táncra kelt rögei, megelevenedtek az idő feketített házfödelek, és elkezdtek mozogni, ingadozni, mintha el akarnának indulni valahova Rakabánya felé.

– Ti jertek át! Te, kedvesem... – indítványozta Tini, és a fejére kötött fehér tüllkendőt egy rántással olyan mélyen lehúzta a szemére, hogy semmi sem látszott szép arcából, csak az álla hegye; egy kis darabka a mennyországból.

Első fejezet

Csutkás tanár úr és Luppán Demeter úr bemutattatik a nyájas olvasónak

Bizonyára egyike a legszebb dolgoknak ez árnyékvilágon a házasság. Isten ments, hogy ezt eldisputáljam az utánam következő nemzedéktől; mert ha már mi ittunk a suvikszos palackból, az adomabeli cigány logikája szerint, hadd igyanak ők is.

Ha tehát nem kárhoztatom a jövő maradékra nézve, nincs okom a múltakba visszatekintve sem megróni elődeink közt akár Luppán Demeter lovagot, akár Csutkás tanár urat, amiért abba a meleg fürdőbe vágyakozának, amelyből, mikor benne van, nyomban kikívánczik az ember.

Nagyobb baj, hogy ugyanazon egy fürdőkád felé vonta hajlamuk őket, kik annyi év óta a lehető legnagyobb barátok.

Nem is csoda ez, kérem, olyan embereknél, kik szakadatlanul együtt vannak, kölcsönös tisztelet, egyetértés uralkodik köztük, természetük, hajlamuk, gondolkodásmódjuk bizonyos egyöntetűséget nyer, s addig-addig dicsérgetik, bámulják közösen egy harmadik hasonló lelki-testi barátjuk, Csemez István kémia-professor Krisztinkáját, míg halálosan beleszeretnek.

Én legalább nagyon természetesnek tartom, hogy ennek így és nem másképp kelle történnie. Egyszerre süttött ki szíveikben a "vének nyara", s egyugyanazon virág fogamzott meg a száraz talajban.

Ha valamin, csak azon bámulok, hogy maga Csemez István úr nem lett szerelmes valakibe, mert hiszen egy lélek voltak ők három testben, aztán soha a világ eleje óta nem merült föl köztük semminemű vitás kérdés vagy nézetkülönbség, kivéven a burnót élvezetében.

Ezen az egyetlen téren önálló kapacitás volt mind a három úr.

Luppán lovag ugyanis azt állította, hogy a burnótot olyanformán kell fölszíni, mint mikor a mágnespatkó vagy a megdörzsölt spanyolviasz messziről felhúzza a tüt vagy a nyírott papírszeleteket; a világért sem szabad a burnótot egészen odavinni az orrlyukakhoz s ezáltal devalválni a mennyei kéjt, mely ezen metódus szerint őrlítő fokra hág.

De már ezt Csutkás tanár úr nem engedheti. Ő sem a szemeten szedte tudományát, hogy holmi felületes és ferde... ferde és egyéni... egyéni és rossz szokás által megdönteni engedje ama sarkalatos princípiumot, miszerint az orrlyukak

egyenesen arra valók, hogy azok tubákkal tömessenek be. Mégpedig jól tömessenek be. – A lyuk fogalma már magától valamely hiány fogalmát nyújtja. Ha egyéb hiányt nem, testfolytonossági hiányt mindenesetre. A hiány pótlandó! s vajon mivel lehetne pótlandó egyébbel, mint burnóttal?

Csakhogy ezt némi csínnal és ízléssel kell tenni. A szelencét azalatt míg az ortt lakmároztatjuk, szépen alá kell tartani, a mutató- és a mellékujj közé szorítva, hogy a lehulló burnót kárbavesztének tudata ne háborítsa meg a gyönyört. E pontnál, ti. a szelence alátartásánál, több gráciát fejthet ki egy férfi, mint amennyi elég, hogy minden asszony fejét elbolondítsa.

Érdemes kollégája nézetét vallja Csemez úr is, de azon lényeges eltéréssel, hogy a szelence alátartása tiszta ostobaság; egy a tökély magasabb fokán álló tubákoló bizonyára nem is fog vetemedni e primitív fölfogásra, egy igazi szakember, míg a fölösleges burnót aláhull, a nyelvét nyújtja ki, s azzal fogja föl a veszendő részeket. Ez az egyedüli helyes rendszer Csemez úr szerint, melyet kötelességének tart az emberi nem fölvilágosítása céljából mindannyiszor megvédelmezni, ahányszor szükséges.

E részletesen körvonalazott véleménykülönbségen kívül csak a mély emberismerő találhat még némi elütő tulajdonokat köztük, kiknek időjártával még alakjuk, arcuk is majdnem egyforma lett, sőt azóta, hogy Luppán lovag parókát visel, a hajuk is. Mindamellet nem tartunk fölöslegesnek néhány szót elvesztegetni az érdekes férfiak bővebb megismertetésére, legalább Csutkás és Luppán urakat mutatva be.

Csemez professzor úr közbül esik, és a kettőnek arányos vegyülete; minden okos ember eligazodhatik rajta látatlanban is.

Csutkás úr személyleirata szóról szóra lemásolva a tavalyi útlevelelről, a következő:

Vallása: lutheránus.

Születéshelye: Podzemcsok, Trencsén megye.

Életkora: negyvennyolc éves.

Arca: hosszúkás.

Orra: rendes.

Szeme: kék.

Haja: szőke, őszbe boruló.

Különös ismertetőjelei: orra vörös.

A Luppán lovag személyleiratával is azonnal készen vagyunk, ha megemlítjük, hogy az ő útleveleiben az illető rovatok betöltésénél csak két helyen történik némi elágozás, arca: "tojásdad", különös ismertetőjelei: "orra sötétkék".

Bezzeg, mennyivel tágabb mezőt nyújt az elmélkedésnek a két férfiú szellemi világa.

Csutkás tanár úr egy rajongó pedagógus, egy valóságos Pestalozzi, ki a legmodernebb elvekből indulva ki, jutalmát ebben leli, s ezzel dicsekszik egész az unalomig. Keveset beszél, csendesen, elmélyedve ül esténként két barátja közt, csak

néha veti föl szemeit, egyet szippant ismert metódusa szerint a burnótszelencéjéből, és halkán dörmögi:

"Csüggnek rajtam..."

Aztán behunyja szemeit, barátait látszik hallgatni, hümmög közbe, és addig bólingat, bizonyoz neki fejével, míg minden percben elszunnyad, meg fölébred, mint a csirke, ha hintázzák.

– Igen, igen... csüggnek... – riad föl e szavakkal, bambán nézve szét maga körül.

Barátai, kik már tudják, hogy ez alatt a tanítványai szeretetét érti, annyira megszokták évek óta e koronkinti felkiáltást, hogy csakis annyiba veszik, mint a "hüm" vagy "hja" gondolatpótló szavakat, és egészen természetesnek találják.

Csutkás tanár úr tekintélyes férfi, s habár múltjában nincs annyi fényes és szomorú emlék, mint aminőkkel Luppán lovag dicsekedhetik, mindamellett meg kell említenem, hogy igenis történt vele egy csodálatos esemény, mely félig-meddig őt is az irodalomtörténet közvetlen közelségébe helyezi.

Ő volt Petőfi poezis professzora!

Halljátok, uraim, a Petőfié! Hát nevelt még ennél valaki különb embert a nemzetnek? – ő (Csutkás tanár úr) adta neki az alapot. Nos, ki mondhatja, hogy az alap nem volt jó? Senki. A tények beszélnek, mindig a tények... valóban csak a tények.

A rossz nyelvek ugyan azt suttogják, mintha Petrovics Sándor (Csutkás úr e néven emlegeti) őrá írta volna: "mégis szekundába pónált sok számár professorom – a poezisból is abba estem", de minthogy a tények beszélnek, mindig és mindenütt, a tények azt beszélik, hogy ez nem igaz, ott van a hiteles classificatio még a mai napig is az iskolai archívumban, abból kiviláglik, hogy Petőfi tőle jó "kalkulust" kapott. – Mert hát fölismerte ő nyomban, kiben mi lakik.

Van még erről a Petőfiről egy regényes legenda Selmecen, melyről mindenki tud valamit, de egészen nem tudja senki, csak Csutkás tanár úr.

Nemzedék nemzedéket vált föl a nagy, sárgára meszelt líceumban, de a Petőfi-legendából nem vesz el morzsányi sem. Híven adják át az elődök az utódok emlékezetének, s az emlékezet gonddal virraszt fölötte, s úgy őrzi, mint a két szeme világát. Örökkön-örökké élni fog az ott amúgy csonkán, hézagosan is – aminőnek azt a költő otléte után egy negyedszázad év múlva találtam.

Ha Csutkás úr akarna szólni!... Ő tudja! Neki tudnia kell, mert vele áll összeköttetésben a legenda.

Azaz, Csutkás tanár úr nem azon ember, aki csukva tartsa a száját ilyenekben, nem is az itt a baj, mintha nem akarná elmondani, szívesen tölti kedvét barátjainak és ismerőseinek, Csutkás úr valóságos "jó ember", aki semmit sem képes megtagadni tőlük, azok pedig eleget kérik, fagatják, de mi haszna, mikor megvan az a tulajdonsága, hogy a "praelectión" kívül, a burnótozás elméletét kivéve, nem képes semmiről hosszasan beszélni. Harmincéves tanári pályájának egyhangúsága és sajtóságos természete lehetetlenné tett számára a betanultakon kívül bárminemű előadást.

Csak a bor képes feloldani a nyelvét, ami nem lehetne ugyan akadály a legenda elmondására, mert Csutkás úr igen gyakran iszik bort, s ily alkalomkor évek óta mindig szőnyegre kerül a Petőfi múltjának ezen kalandos és homályos része, bele is kezd az érdemes férfiú, mindannyiszor elmondván, hogy a boglyas Petrovics ott lakott a líceum fölötti hegyen az öreg Muszurnál, a kamarai hajdúnál, akinek nemrég jött meg a fia Olaszországból, a légiótól, honnan kitüntetésül vizitkártyára ragasztva egy darab tépést hozott abból a rongyból, mellyel a megsebesült Garibaldi véres lábát borogatták. Micsoda? Hát lehet ennél különb érdemrend? Vagy van-e Garibaldinál nagyobb hős akár az ó-, akár az újvilág történetében? Nincs, ki mondja, hogy van? Senki sem meri mondani. De nem is tanácsolná Csutkás úr, mert annak övele, az ő argumentumaival gyűlnék meg a baja. Mert az argumentumok nagy fegyver, kimondhatatlanul nagy fegyver. Aki nem hiszi, annak ezt be is bizonyítja. Nézzük pl. Katalin cárné egy esetét...

Egyszóval Csutkás tanár úr ilyenkor mindig oly messze távozik el az alapgondolattól, melyből kiindult, hogy mire oda visszatérne, addig elálmosodik, feje bágyadtan lekonyul az asztalra, s azt makogja féleberen, félálomban: "Csüggnek rajtam"... és elalszik.

Már Luppán lovag egészen más ember! Csupa beszéd, a megtestesült nyíltság. Emlékeit nem tartja zár alatt. Még olyan dolgokat is elmond, aminők sohasem történtek meg vele, amikről csak ő képzeli, hogy átélte, átszenvedte.

Szomorú emlékek, mik fájó rezgésbe hozzák szívét, mikor beszéli, elérzékenyítik, könnyeket facsarnak szemeiből, és mégis mindig beszéli, mert jólesik neki ez a kegyeletes bánat.

Arca átszellemül, hangja szelíd, hajlékonyá lesz, midőn a meghatottság legőszintébb jeleivel elmondja boldogult neje halálát, amint a szegény asszony napokig feküdt ott betegágyán a megsemmisüléssel viaskodva; milyen aggodalommal virrasztott ő éjjel-nappal a haldokló anya fölött, ki midőn utószor keblére zárta kicsi gyermekeit, így szólt hozzájuk bágyadt mosollyal: "ne sírjatok, el fogok jönni értetek; magammal viszlek".

... S elvitte nemsokára mindkettőt.

A kis Lacika rá egy fél évre meghalt tüdőgyulladásban. Istenem, Istenem, milyen okos, kedves gyermek volt! Luppán úr ezer meg ezer dolgot tudna a kis Laciról és a később elhalt gyermekéről, Eszterkéről, ha szavait el nem nyomná fuldokló zokogása...

... Pedig hát az egész dologból egyetlen szó sem történt meg, Luppán lovag múltját, gyermekségétől kezdve egész mai napig, minden selmeci ember ismeri, és bizonyára nagyon jól tudja, hogy sohasem volt felesége, következésképpen gyermeke sem.

De ha tudják is az ellenkezőt, nem mondanak neki ellent, mert ő maga szentül hiszi, és hiszi, anélkül hogy elmeháborodott lenne. Nem, nem, a "bányagróf"-nak (Selmecen az atya titulusát a fiú is örökli) nem hiányzik egyetlen kereke sem.

Okos, derék és becsületes ember az agglegénység összes jellemző tulajdonaival, de ebben az egyetlen dologban nagyon sajátságos, nagyon különös.

A legtöbben arra vezetik vissza e dolgot, hogy Luppán lovag egy fiatal, szép leányba volt szerelmes valaha, akit szülei nem akartak hozzáadni. A leány emiatt annyira elbúsult, hogy mérget vett be, s szörnyű kínok közt meghalt. Luppán úr túl érzékeny kedélyére (valóban túl érzékenynek mondják emiatt a selmeciek) nagyon hatott ez az esemény, s maga is forrolázba esett, melyből alig bírt kigyógyulni.

E két hónapig tartó betegsége alatt folyt le alkalmasint sokat emlegetett családi élete, ez alatt született, nőtt fel s halt meg szeme fénye, a kis Laci és a szőke, angyalarcú Eszterke...

Lehet benne valami, de nekünk elvégre is semmi közünk hozzá, s bemutatván ígéretünk szerint a két derék úriembert, nyugodt lelkiismerettel térhetünk át elbeszélésünk második fejezetéhez, mely, ünnepélyesen ígérem, nem lesz olyan unalmas, mint az – első.

Második fejezet

Egy kis virág leszakítására – három kéz nyúl

Luppán lovag és Csutkás úr, mint a kis Krisztina már a bevezetésben említé, ma délután Csemez úr vendégei voltak egy kis kalabriásra. Fölváltva szokott folyni e nemes multság majd az egyiknél, majd a másiknál. Ma az "aranycsinálón" volt a sor. Csemez urat így nevezték azon tulajdonságaiért, hogy örökké aranykészítéssel törte a fejét, s minden fogalmat arannyal fejezett ki. A májusi eső fölért neki egy mázsa arannyal, ha valakit megdicsért tanítványai közül, azt mondta rá, hogy aranyat ér az esze és szorgalma, ha valakinek jót kívánt, azt is aranyban fejezte ki: "aranyá váljék minden haja szála!" stb. Ez már gyengéje volt, és sok jó tulajdonságai mellett bizvást el lehetett neki nézni.

Tehát kalabriásoztak, mégpedig a kerti szőlőlugasban. A selmeci talajba erőszakolt venyige bizony vékony testnek ütött ki a bordákul szolgáló lécezetre, s a nap akadálytalanul sütött be a három kopaszodó koponyára, kegyetlen izzadságcsöppeket sajtolva ki a derék úriszemélyekből. Jó szerencse, hogy a szép Krisztina felsőbb meghagyás folytán minduntalan gondoskodott hűsítő sör-ről, mely folytonosan ébren és élénkségekben tartá őket a lankasztó melegben. Krisztina maga is ott ült az apja mellett, szemlélgetvén annak kártyáját, mely igen jó lehetett, mert már több ízben kiáltott fel: "aranykártyám jár!"

Luppán lovag és Csutkás tanár úr ellenben valóságos "balekok" ma, még a "tercbéla" sem szuperál nekik, nyakra-főre buknak mindenre, és oly türelemmel, mosolyogva fogadják a sors nyakukba szakadó csapásait, hogy Csemez úr helyén látja csodálkozásának adni kifejezést.

– Horribile dictu... ^[2] – Önök ma nagyon szórakozottak! Önök ma valóságos aranybánya. Már az ötödik forintot nyerem. Noch a'Glas, Krisztin!

Ezen aranyos kívánság folytán a kedves gyermek felkelt, és a rózsabokor árnyékába felállított vizesvödör jégkebelébe temetett kancsók egyikéből sört öntött előbb a papának, azután a többieknek, kik hálateljes pillantással fogadták ezt a kis fehér kezecskétől.

E hálateljes pillantásoknak pedig nagyon gyanús kinézésük volt. Valamirevaló pszichológus felfedezhetett volna azokban különféle vegyületeket: szerelmi epe-dést, vágyat, reményt és elégteliséget, hát hiszen volt is okuk meglepve lenni szívök választottjával. Olyan gyönyörű, mintha nem is anyától lett volna, mintha maga szülte volna a költők szilaj, csapongó képzelete, mely átrepül a mindenség fölött, tündérvirágoktól válogat színeket az archoz és ajkhoz, a mennybolttól kölcsönzi a homlok alakját, a suhogó nádtól a termet délcegségét, gyémánttól a szemek ragyogását, mandolától az alakjukat, sötét éjszakától a színüket, és ami szépet kölcsön kér a rózsától, a rubinttól, a harmattól, napsugártól, mindazt vétkes vakmerőséggel öt betűvel fejezi ki "ideál"-nak.

Ilyen ideál Krisztina.

Maga a derék Csemez úr is, kit pedig az arany szépségén kívül semmi sem gyönyörködtet, mikor egy-egy oldalpillantást vetett az immár felserdült hajadonra (Hogy megnőnek a gyerekek!), meg nem állhatta, hogy el ne dűnnyögje magában:

"Ecce! mulier formosa..." ^[3]

Midőn pedig egy ízben Csutkás kollégája jegyezte meg neki négy szemközt: "No, te ugyan elérted, ami után vágyakozol: aranyat kerestél teljes életedben, s íme, meg is van a nagy darab igazi arany, a – Krisztinka", Csemez úr vérszemet kapott, s csodálatos gondolatokkal népesítte meg agyvelejét.

"Csakugyan arany... színarany ez a leány! Hehehe! Az emberek bolondok, s aranynak nézik a sarát. A sarat, az embert. S denique, ha az egész világ téved, az egész világnak mégis igaza van; ha az egész világ aranynak tartja Krisztinát, bizonyára aranyból is van ő a kis körme hegyétől kezdve egészen a sarkáig."

És aztán eszébe jutottak azok a különféle lovagregények, melyekről Luppán lovag (ki kapni szokott az ilyeneken) sokszor beszél. Gazdag hercegek és királyfiak lejönnek váraikból a szegény pásztorhajadonokhoz; a leányszónak patyolatfehér kezecskéje van, a királyfinak fényes koronája, a királyfi odatérdel a lábaihoz, és azt suttogja: "Leányszó, cseréljünk: legyen a kezéd az enyém, legyen a koronám a tied." Hát hiszen elég nagy bolondság biz ez, de megeshetik, mert ha nem eshetnék meg, nem lenne nyomtatásban a históriája.

Később azután egyszer azt is mondta Csutkás úr:

– Te, Stevo (az "István" név Selmeceen "Stevónak" finomítottik). Ez a te aranyod mindig nagyobb, nagyobb. Maholnap menyecskévé nővi ki magát. Elviszik tőled!

Csemez úr megütődve mereszté szemeit érdemes kollégájára.

– Elviszik? Hehehe! De nem adom ám!

Erre az eredeti nyilatkozatra Csutkás úr fejet csóvált, aztán tarka zsebkendőjét húzta ki zsebéből, s megrázzván azt óvatosságból, hogy ha véletlenül paprikát hintettek volna rá a nebulódiákok (mi gyakori dolog, ha a katedrán feledí), azt, amennyire lehetséges, lerázza onnan, miután tapasztalta, hogy most az egyszer ment mindennemű idegen és oda nem illő alkatrészekről, izzadó arcát és homlokát vele két ízben megtörlé.

– Ó, dehogy, dehogy! Ők csüggnek rajtam... Hova is gondoltam? Igen, igen, ők csüggnek... Ami azonban előbbi állításodat illeti, Csemez Stevo barátom, az szerény véleményem szerint, nem áll a kor színvonalán. Hiszem, hogy nem áll... meg vagyok győződve, Csemez Stevo barátom, hogy elhamarkodott szavakat ejtetél ki... mert a nő rendeltetése az...

– Ugyan mi?

Csutkás úr mélyen elpirult. Az előhúzott zsebkendőn hirtelen bogot kötött, és elkezdte rágcsálni.

– Azt hiszem... azt gondolom – sőt tüzetesebben elemezve, állítani merem, hogy közel járok a helyes definícióhoz, ha a nő rendeltetésének súlypontját a férjhezmenetel eszméjével hozom szoros és rendszeres, rendszeres és kizárólagos kapcsolatba. Mert minden dolognak szeretet a lelke... ó, mennyire csüggnek rajtam...

Az öreg aranycsináló megmaradt álláspontja mellett.

– Én a Krisztinát nem adom senkinek. Nem azért neveltem, hogy valami gézen-gúz elkaparja; itt találja készre, mint ahogy az epret szokás a réten, aztán leszakítsa, és hamm... megegye.

– De a vonzalom, a szeretet?

– Szeressen engem!

– Az nem elég.

– Hát szeressen téged is...

Csutkás hirtelen leereszté nagy szempilláit, és mosolygott.

– Vagy ha az sem elég, szeresse Luppán lovagot is.

Csutkás hirtelen fölnyitá szemeit, és nem mosolygott.

– A szívnek bajos parancsolni. A szívnek jogai vannak, Stevo. Te nem ismered a szívet. A szív mennydörgős jószág, Stevo! Könnyen megtörik!

Csemez úr ásított, és azt mondta kategorice, hogy nagyobb zörejt támaszt egy széttört ablaküveg, mint egy széttört szív... Kár az időt vesztegetni ilyen haszontalan fecsegésekkel: többet érne egy kis kalabriás; ő a Krisztinát oda nem adja senkinek, hacsak nem akkora darab aranyért, amennyit ő maga nyom. Hehehe! Egy akkora darab aranyért, amennyit Krisztina nyom.

Csemez úr hamiskásan hunyorított a fél szemével, és míg összes vonásai egyetlen ravaszságot kifejező fintorrá viczorodtak, kinyújtá nyelvét is, s jellemzően csettentett vele.

– Milyen gondolat! – sóhajtott Csutkás, szemérmatosan pillantva pecsétgyűrűjére az ujján, melyhez még bizonyára sok hiányzott, hogy Krisztinát ellensúlyozza.

Ennyi s nem több volt azon párbeszéd, mely Krisztinára vonatkozólag már korábban ejtetett meg Csutkás és Csemez úr közt.

Ennek is már körülbelül fél éve, azóta vissza sem emlékezik már arra Csutkás úr, tán Csemez sem.

Krisztina pedig olyan szép volt ma, amint ott sürgött-forgott kecseljesen, a sör olyan jó volt, a burnót olyan isteni, hogy Csutkás úr megdicsőülve, valóságos mennyországban érezte magát, s egy vesztett játék után mosolyogva kifizetvén a buktit, összeszedé a kártyákat, megkeverte, elemeltette Luppán lovaggal, s aztán hirtelen mozdulattal a kabátja hátsó zsebébe csúsztatta.

Vakmerőségét megdöbbenő csend követte. Mi fog történni? Minden arc kérdőleg fordult feléje.

Csutkás úr kivette burnótszelencéjét, maga elé téve az asztalra, és jobb keze mutató- és hüvelykujját reá nyugosztá, hogy annál ünnepélyesebb színben tűnjék fel mindaz, amit mondani kíván.

– Uraim és kisasszonyaim! Önök azt fogják mondani, hogy ők csüggnek rajtam. Igen, igen, ők csüggnek, de...

Egy kortyot ivott a pohárból és suttogva folytatá:

– De ez nem elég. Ki mondja, hogy elég? Te nem mondd, lovag, Csemez se mondja, én sem mondom. Nos, ha nem elég, törekedni kell, hogy az legyen! Azt mondom hát, hogy nekem szív kell... Szívet keresek, uraim és kisasszonyaim!

Luppán lovag sóhajtva bólintott a fejével.

– Én is... szavamra mondom, én is. Egy úton járunk, átkozottul egy úton... Mióta szegény boldogult nőm...

– Ugyan, osszatok már! – vágott közbe az aranycsináló.

Csutkás úr fölemelkedett, s a két kezét színésziessé pattosszal nyújtá Krisztina és apja felé.

– Azon szív itt van, Stevo – kiáltá lelkesedve –, itt találtam meg, a Krisztina az; ő csüggni fog rajtam, ő az enyém leend, ha nekem adod. Az én feleségem leend. S te meg nem tagadhatod őt tőlem, mert szeretem, mert... mert... boldoggá teszem; csüggni fog rajtam.

Ezzel erősen megmarkolta a leány és a Csemez úr kezét, behunyta szemeit, s sötétben várta a választ Csemez úrtól, ki zavartan nézett maga körül, míg a leány sápadtan, reszketve állt ott, hasztalan kísérlettel iparkodva kezét kitépni a Csutkás kövér markából.

– Mit mondasz ehhez, Luppán? – kérde Csemez úr hanyagul, a lovag felé fordulva.

– Én azt mondom, hogy jobban tennéd, ha nekem adnád a Krisztina kezét. Ó, mennyire hasonlít szegény megboldogult feleségemhez. Még azt a helyet is csókolnám...

Elérzékenyülten törülgeté meg szemeit zsebkendőjével, amelyben a Luppánok címere díszlett, két keresztbe fektetett kalapács, ez aláírással: "Glück auf!"^[4]

Csutkás úr e szavakra hirtelen elereszté a Krisztina és a Csemez kezeit, s egy irtóztató pillantást vetett a szónoklatában megakadt lovagra.

– Uram! ön a kártyámba nézett... Vagy igen, igen, mit is beszélek? Ön az én kártyámat önmagának akarja osztani... azaz... ön ellenem támad, ellenem tör. Nos, jól van. De jegyezze meg... ő csügg rajtam, uram! Igaz-e, Krisztina?

Csutkás úr körülnézett, de Krisztinának csak a hült helye volt ott. Mint a megriadt őzike futott ki a kertből a ház felé. Arca már nem sápadt, hanem lángba van borulva, szíve hangosan dobog, melle gyorsan zihál. Istenem, Istenem, milyen nagy baj érte! Istenem, Istenem, mi fog most történni?...

De amint vakon fut, maga sem tudva miért, hova, egyszerre útját állja valaki.

– Hahó, hahó!

– Nini, a Bohuska meg a...

A Bohuska meg a bátyja, Mirkovszki Miklós. Az a csúf Miklós gyerek, akivel mindennap fecsegni szokott a szakadékon keresztül, aki miatt most már Bohuskáékhoz sem járhat, mióta hazakerült Pestről, mert hát nagy fiú, és...

Krisztina újra elsápad, megrezzen, kezeit bágyadtan leereszti, lába megtörik, s úgy áll ott vendégei előtt, mint egy roskadozó márványszobor.

– Micsoda? Te meg sem csókolsz? Hidegen nézel – panaszkodik Bohuska. – Talán haragszol, hogy a Miklóst elhoztam?

Krisztina fejét rázta csendesen, szomorúan.

– Egészen az én bűnöm – folytatá az. – Verj meg érte, kedvesem. Ő nem mert volna eljönni; én bátorítottam föl. De milyen sápadt, izgatott vagy! Történt tán valami?

Krisztina bágyadtan intett igent szép fejével. Aztán egy hirtelen fordulattal Miklós mellé ugrott, a parányi kezét az övébe tette.

– Nemde, Miklós, ön szeret, nagyon szeret engem?

Bohuska a legyezőjét ejtette el e váratlan szavakra, s álmétkodva tekintett barátnejára, ki gyengéden simult Miklóshoz.

Az ifjú lángvörös lett. Hiszen még eddig egyetlen szó, egyetlen vonatkozás sem történt köztük erre. Csevegtek együtt néhányszor, ennyi az egész! És íme, most...

– Ha szeretem-e, Krisztina? Nagyon, egyedül önért élek. Ó, Bohuska, mondd meg, te mondd, mint szeretem! Magam nem bírom elmondani. Istenem, mily boldogság! Ki hitte volna? Az első pillanattól kezdve, amint megláttam önt.

Miklós remegett, mint a nyárfa.

– Mertem volna-e álmodni? – folytatá szaggatottan. – Ó, Krisztina, tehát ön... ön is óhajtja ez én szerelmemet?

– Igen – suttogá ő mintegy fáradtan, lezárt szemekkel.

– Ön kérdezi, ön kéri tőlem?

– Igen – ismétlé panaszosan, gyönyörű arcát kezei közé rejtve. – Ön jobb, mint a többiek, ön szebb, mint a többiek, ön jobban illik hozzám, mint a többiek. Szeressen hát engem, igen, szeressen, és én...

– S ön, Krisztina?

– Én? – s elereszté őt, mintha álmából ébredt volna, s arca sajtáságos semmitmondóvá vált. – Én? Ki beszél rólam? – mondá majdnem szerényen. – Nem érzi ön, milyen rettenetes hőség van?

– Menjünk a lugasba – indítványozta Bohuska zavartan, kit még mindig leigázva tartott a leírt jelenet meglepő regényessége. Szemeit szégyenkezve süté le, mint-ha ő követett volna el valami nagy bűnt.

– Nem, nem! – kiáltá Krisztina szilajon – oda nem!

– Hová hát? – kérdé Bohuska szelíden.

– Akárhová! A világba – mondá Krisztina keserűen, és egy könnycsepp gördült végig szép arcán.

Miklós kínosan nézett a guruló könnycsepre, és arról gondolkozott, ha ő azt most lecsókolhatná arról a bájos tündérracról.

Harmadik fejezet

Melyben azon események mondatnak el, melyek az előbbi fejezetből kiszorultak

Mirkovszki Miklós egyike azon alakoknak, kikről a nők azt mondják, hogy "érdekesekek". Nagy, beszélő kék szemei voltak, dús szőke haja, délceg termete és ügyes modora. Mindössze fél év óta került haza, hogy itthoni jogi tanulmányait kiegészítse a bányászakadémián, s ha a jó szerencse kedvez, nekiindulhasson az életnek azon reménnyel, hogy valaha még bányatanácsos is lehet belőle. Elérheti; elég tehetsége van hozzá, aztán az élethez is tudja magát alkalmazni. Mint mondtuk, még csak fél év óta van Selmecen, s máris ő a "tóngéber" nemcsak az ifjúsági gyűlhelyeken, az "Arany Mécses"-ben és az "Eleven kalapács"-nál, hanem a női szalonokban is, mert nem ilyen ügyetlen ám, mint most, amint ott áll némán, meredten, földbe gyökerezve Krisztina előtt, kezével önkéntelenül feje fölé kapkodva az akácfa levelei után, melyektől, midőn szórakozottan morzsolgatta ujjai közt, szinte kedve támad megkérdezni: "Szeret-e?... Nem szeret-e?"

Sehogy sem foghatja meg, ha szereti Krisztina, miért sírt, miért eresztette el kezét oly hirtelen, midőn viszontszerelemről kérdezősködött, s miért lett elmélázó és szomorú...

Isteni homály a női szívben, szent misztérium tele költészettel, bűbájos árnyéka a féltett valóságnak.

Ó, az első vallomás nagy költői szó.

A füvek álmódzva sóhajták a szép leánynak: "Ide lépj, taposs meg: üdébb, zöldebb leszek..."

A napsugár leszól az ifjúhoz: "Neked is egy világod van, nagyobb az enyimnél: nagyobb is meg szebb is..."

A közelgő alkony sürgős hírt küld hátra az éjhez: "Ne jöjj el, maradj el... itt olyan sor esett, hogy láttára te sem maradhatnál sötét."

És akik ezeket a nagy szavakat mondták, kiket a mindenség megdöbbenő áhítattal hallgat, a szerelmes ifjú és a vakmerő leányka, még mindig ott állnak némán, ügyetlenül, és félénken dobogó szívvel várják, mikor fog rájuk szakadni a mennybolt.

– Ó, Istenem, mit tettem... mit tettem! – rebegi Krisztina, s úgy érzi, hogy a világ kezd egy nagy, gömbölyű gyurmává összeszorulni, és ádáz sebességgel forog körülötte egyre szűkebbre. Lankadtan ereszti le a fejét és kezeit, mint a haldokló madár a szárnyakat, s Bohuskához támolyogva, odatámaszkodik a vállaira.

És Miklósnak nincs egyetlen szava sem feleletül, vigasztalásul, tompa fásultság vesz erőt rajta, s csírájában legyűri benne a születendő gondolatot. Szívének olyan nagy lökést adott e váratlan esemény, hogy mint a túlhajtott órainga, a végtelenben csapong. S a végtelen sajtószerű képekkel van benépesítve száz meg száz megújuló változatban, aszerint, amint Krisztina szemeiben, hangjában, mozdulataiban a megbánást, a vonakodást, a közönyt, a csüggedést, a bánatot vagy szerelmet véli látni kifejezve.

Végre is Bohuska jut legelőbb lélekjelenléthez, és szokott elevenségével mondja:

– De most már, gyerekek, elég volt ebből ennyi, igazán menjünk valamerre. A séta jót fog neked tenni, kedvesem. Nyújtsd a karodat, Miklós.

Miklósnak még maradt annyi esze, hogy a karját legalább nem Bohuskának, hanem Krisztinának nyújtotta.

Az megrezzent és összerázkódott, mint mikor alvót érint idegen kéz.

– Istenem, Istenem! nem értem önt... – szól Miklós fojtott hangon, és kezét, melyet a leányka elfogadni vonakodott, forró homlokára tapasztá.

– Ön? engem? Mondtam valamit?

S álmétkodva tekintett Miklóstra nagy, beszélő szemeivel.

– Ne tegyen örültté. Ne nyissa meg előttem az eget csak azért, hogy megvakuljak a fénytől, és hogy aztán bezárja azt előttem. Hogy lehet olyan nagyon kegyetlen!

– No, bizony! – pajkoskodék Bohuska – egy kis tréfa volt, semmi egyéb.

– Tréfa? – fakadt ki Miklós keserűen, s pír borítá el arcát. – Azt mondani, "szeretlek", aztán azt mondani, "nem szeretlek", ez mind tréfa? Az szó csak, s a szó üres levegő csak! De a levegőben mérge lehet, kedves kisasszony! Vagy igaz, igaz... hiszen egy szívét megölni, az is csak tréfa.

Amint Bohuska bátyja dült arcába nézett, egyszerre sírásra pityeredtek csókra termett, pici piros ajkai. Természetes ijedséggel s bájos naivsággal borult Krisztina nyakába.

– Látod, látod – szólt, és könnyeit törülgette –, már most csakugyan nincs egyéb hátra...

Krisztina tétovázó pillantása kérdő jelleget öltött.

– ... Mint hogy szeresd ezt a bolondos Miklós fiút. Látod, milyen szomorú...

Macskahízalgéssel simogatta meg Krisztina állacskáját, lecsüggő fejét mind a két kezével felemelte, s nyájas, rábeszélő hangon mondá:

– No, szeresd hát már! – Aztán türelmetlenül tette hozzá: – Hirtelen szeresd... no, szeresd! Még valamit tesz magának. Mindig olyan makacs, önfejű volt...

Krisztina dacosan vetette hátra fejét.

– Nem lehet – mondá lassan –, nem tehetem, én mást szeretek... Azt hiszem... úgy gondolom...

– Ön mást szeret! – kiáltá Miklós, és szemei ökölnagyságúra tágultak. – Az lehetetlen! Gondolja meg jobban, mondja, hogy csak tréfál!

A nap elsötétült, közelgő vihar rezegtette meg az akácfaleveleket, a hőség egész a tűrhetetlenségig növekedett. Az ifjú néhány lépést tett, hogy távozzék, de csakhamar erőtllenül rogyott le egy fatörzs mellé, és eltakarta sápadt arcát.

– Ön nagy fájdalmat okozott szívemnek – mondá szelíden, s szemrehányó tekintetét, melyet könnyecseppek homályosítottak el, óva fordította el Krisztinától: ne fájjon az annak, akit olyan nagyon szeret.

De Krisztinának mégis fáj az. Miklóshoz lépett tántorogva, s két kis kezét fejére bocsátá.

– Miklós, mi lelte önt? Neheztel rám, mert őszinte voltam önnel szemben? Istenem, ne hagyjon el, maradjon jó hozzám, fogadjon el a maga... ó, Istenem, hogyan mondjam ki?... a maga feleségének.

Miklós hirtelen felugrott, szemeiben felszáradtak a könnyek, s arca szokatlanul büszkévé változott.

– Legyen nyugodt. Már én sem epekedem önért – szólt tompán, kimérten –, de nem fogom elhagyni sem. A szerelem halhatatlan! A szerelem nem vész el, mint a letiport hernyó, csak alakot ölt. Szeresse ön azt, akit akar, de legyen az én nőm.

Aztán egész magasságában fölegyenesedett, és szemei szikráztak. Krisztina meglepetve hátrált előre egy lépést, és így szólt nyájasan, de szomorúan:

– Igen, Miklós; én neje akarok lenni, hogy megvigasztaljon odaadó szerelmével, hogy segítsen elviselni az életet, hogy...

Omló könnyzárpor borítá el szép arcát.

Ó, ezt nem nézhette Miklós tovább. A düh démona erőt vett rajta, végignyargalt az erein, és kivillogott a szemeiből. Öntudatlanul s bizony durvasággal ragadá meg a leány karját, s fenyegető, szilaj hangja reszketett.

– Nem, nem, Krisztina! Soha nem... Soha semmit... Meg fogunk halni! Te is, én is. Nem engedem, és ha a mennybolt megszakad, leomlik, sem hagyom... Nem hagyom egyetlen hajszáladat sem, egyetlen hajszáladnak a falra vetett tűnő árnyékát... Meg fogsz halni! – kiáltá, s hangja mennydörgés lett – ha meg nem mondod azt az embert, akit szeretsz!

Krisztina mosolyogni próbált, apró fehér fogaival ajkaiba harapott, hogy elfojthassa könnyeit.

– Hogy kit szeretek? Senkit, Miklós! Senkit, senkit...

A visszhang a "Szitnya" hegyéről kétszer visszamondta: "senkit..."

Miklós nem ereszté el, hanem míg hevesen eltaszította egyik kezével, oly erősen szorítá karját a másikkal, hogy a szegényke fölszisszent az éles fájdalomtól. Nem ember volt már, hanem féltékeny vadállat. Egy szörny, aki nem gondolkodik, hanem az indulatai ragadják.

– Nem igaz, Krisztina! Te megcsalsz engem! Tudnom kell... akarom!

– Jól van tehát; én nem szeretlek téged, de mást sem szeretek, legalább nem olyat, akit megnevezhetnék; én olyan férfiról álmodom, aki szép legyen, mint Don Alvira a "Fekete nő" című regényben, és olyan vitéz legyen, olyan könnyelmű természetű, mint Athos a "Három testőr"-ben, úgy tudjon szeretni, oly különösen, mint Gaston a "Hét arany hajszál"-ban, aki annyit tudjon, mint Berend Iván a "Fekete gyémántok"-ban.

– Hisz akkor te valóságos kis bolond vagy! – kacagott fel Bohuska kedélyesen. – Csak te azokra a fellengős poétákra hallgass!

– Ó Istenem, magam sem tudom igazán, hogy milyennek kell lennie... Csak azt érzem, hogy nem egészen olyannak, mint Miklós... Jaj, a fejem majd megszakad! Egy kicsit, nagyon kicsit lenne csak más a Miklós, akkor igazán szeretném... de most... most...

Miklós még szorosabban fogta a karját.

– ... Most csak azért akarok a maga felesége lenni, mert maga szép... egészen csinos fiú, és a Csutkás bácsi meg a Luppán feleségül kértek meg az apámtól a lugasban.

Ijedt tekintettel fordult a kertnek.

S valóban, a ribizlibokrokkal szegélyezett gyalogúton a három úriember lépegetett feléjük.

Luppán lovag úr ért legelsőnek az ifjakhoz. Mézesmázos nyájassággal ragyogott az ábrázata.

– Nini, nini – kiáltá kedélyesen –, maga bizony sír, Krisztina! Ki ríkatta meg? Aha! Átkozott vén fickó... De csitt! itt jó... Még meg találja hallani.

Luppán úr fürkészőleg tekintett hátra.

– Igen, igen, átkozott vén fickó, aki még ezenfelül nevetséges is. Igen, igen, ki merem mondani az egész világ előtt...

Hősi mozdulattal fordult meg körütekinteni, ha vajon messze van-e még Csutkás, aztán halkán folytatá:

– De mert igen epés ember... nem szeretném, ha a fülébe jutna, egészségének árt az epe. Valóban, kisasszony, ön jól tette, hogy elfutott. Helyeslem, szép Krisztinám! Ön semmivel sem tüntethetett ki jobban az "öreg"-gel szemben. Ez vallo-más volt, Krisztina. Finom, de érthető; én megértettem.

– Ó, ó, Luppán bácsi – szólt közbe Krisztina ravasz-kás mosollyal.

A nők értenek hozzá ugyanazon pillanatban sírni, gyűlölni, haragudni, szeretni, ábrándozni és mosolyogni. Egy időben naiv együgyűek és rafinírozott diplomaták.

Luppán lovag megütődött a "bácsi" megszólításon.

– Ne te ne, kecskebéka, leányocská! Nézze meg az ember, hogy megréfál. Hüm, Krisztina... Azt hiszem, ön nem köti magát erősen a "bácsi" szóhoz, s kész lesz azt egy helyesebbel felcserélni. Helyesebbel, mondtam, Krisztina, de mondhattam volna talán azt is, hogy edesebbel?...

Miklós nyugtalanul izgett-mozgott, s ha a Bohuska kérlelő tekintete nem csillapítja, Isten a megmondhatója, milyen hevesen megsértheti a bányagrófot.

– Luppán bácsi tréfál – szólt Krisztina, s kartonkötevénykéjét kecses dévajssággal emelte fölfelé úgy, hogy az egész elfödje Luppán úr elől arcát s azon egy negédes grimaszt, mely Bohuskát, ki oldalvást látta, csintalan kacajra fakasztá.

– Már megint? – szólt Luppán panaszos hangon. – Hát úgy nézek én ki, mint aki tréfál? Nem úgy, Krisztina! Egy komoly férfi szava, olyan férfié, mint én, annyi, mintha nyomtatva lenne. Aztán lássa, én egészen arra való vagyok, hogy szeressenek. Minden izem arra való. Próbált, tapasztalt egyéniségnek mondhatom magam, s nem valami sihedernek, kinek be nem nőtt a feje lágya, ki csak úgy hűbe-lebalázs megy neki az Élet Szahara pusztájának.

Luppán úr nagy lélegzetet vett ez ékes kifejezéssel, szerette volna látni a hatást, amit vele Krisztina arcán előidézett, minélfogva önkénytelenül odakapott a kötevényke felé, hogy azt szeretetreméltó pajkossággal elrántsa.

– Nem, nem, nem – sikoltott Krisztina, néhány lépést futva Miklós felé.

A vén szerelmes utána iramodik, s a futó angyalt, ki egy, az udvaron heverő vályúban megbotlott, gyöngéden megfogta a derekánál. Ó, hogy dobogott a szíve!...

– Hol is hagytam csak el?... Izé, izé... – hebegé zavartan, szikrázó szemekkel.

– A Szahara pusztában – figyelmezteté Bohuska.

– Igen, igen. Azt mondtam, hogy én már tapasztalt ember vagyok, élveztem a házaselet gyönyöreit, benne voltam e szent kötelékben, én már eltemettem egy asszonyt. Ő, én már eltemettem, és tudni fogok egy másikat is.

Az érzékenyülés, mint ilyenkor mindig, egy percre megakadályozta a beszédben, s a gyönyörtől mintegy kimerülten ereszté el Krisztina karcsú derekát, melynek érintésétől csodálatos, izgató forróság szökött ereibe, és lüktetve nyargalt keresztül lankadt tagjain.

– Eltemetni, úgy van, eltemetni... Azazhogy mégsem úgy van!... Hova beszélek? E szót kívántam használni: boldogítani. – Hallja, Krisztina, boldogítani! Ön méltó arra, hogy a feleségem legyen.

E pillanatban azonban, midőn Luppán úr már egészen a helyzet magaslatán állott, egyszerre odalépett Csutkás úr, és vaskos, szőrös kezét, mely most ónsúllyal bírt – vállára helyezé:

– Ember! – mondá, és a másik kezét is odanyomta. – Ne ízetlenkedj! Nem látod, hogy ő idegen rád nézve, mint előttem a szankszrit betű? Valóban egy betű a leányszív, nemde, Csemez? Betű, mely néma, mégis beszél; én ösmerem e betűt, Luppán, és el bírom olvasni. Ő csügg rajtam...

– Barátaim! – szólt közbe Csemez úr, komoly arcot vágva, kezével arany óraláncát babrálva – a dolog, melyet ti feszegettek, kényes magánügy, a tárgy, mely a mai kalabriást megrövidíté, családi dolog, és míg egyrészt nem érdemel annyi szót, amennyit ily jeles derék férfiak reá pazarolnak, másrészt vegyétek tekintetbe azt is, hogy leányomnak fiatal vendégei vannak jelen, a kis Bohuska és Miklós, kiknek még korán van az ilyen úgynevezett "jeleneteket" végighallgatni...

Csutkás úr igent bólintott. Miklós azonban előlépett, s büszkén fölemelve szép fejét, határozott, csengő hangon mondá:

– Engedje meg, bátyám, de a jelenet ellen nincs kifogásom; én magam is szerepelni akarok abban; én is szeretem Krisztinát, én is kezét kérem öntől...

Ünnepélyes csend következett.

Csutkás úr zsebkendőjével megtörlé egyre izzadó homlokát, s alig hallhatólag dörmögé: "Vakmerő ifjonc!" – Luppán lovag ajkaiba harapott, és az égre emelte kezeit, mintha panaszkodnék a boldogultaknak ott fön: "Látod, kedvesem, látod, Eszterkém, Lacikám, megint milyen malheur!"

Csupán Csemez úr tartá meg hidegségét, s miután tetőtől talpig végigmérte a kipirult arcú ifjút, egyet szippantott előljáró beszéd gyanánt a szelencéjéből, s oly nyomatékos csattanással ereszté le annak fedelét, hogy előre látható volt ama rendkívüli esemény, mellyel a következő perc méhe terhes.

Ezen rendkívüli esemény pedig Csemez úr nyilatkozata volt.

– Hehehe! A helyzet bonyolódik. Igazi gordiuszi csomó!... Eddig is kényes volt a helyzet, egy szál szövevényyel több vagy kevesebb, egyre vezet... Nos, öcsém, nagyon jól van, hehehe! Te is sorompóba léptél! Miért ne? Ösmerem az apádat.

Derék, becsületes ember és jó barátom... Hát csak várakozz egy kicsit, majd mindjárt kettévágom én az egész gordiuszi csomót valamivel. Hehehe.

– Atyám! – szólt Krisztina, apja kezét megragadva – meg kell mondanom önnek, hogy...

– Csitt! Semmit sem kell megmondanod. Egy elaborátumot készítettem fejemben válaszul kedves barátaim nyilatkozatára, és ezen elaborátum semmi változást sem szenved e harmadik nyilatkozat folytán épp úgy, mint nem szenvedhetne a te szavaid következtében. Szilárd az, mint Sion. Az igazi szerelem olyan, mint a hárompróbás arany, de az igazi férfi szava is olyan, mint a hárompróbás arany. Csemez István pedig igazi férfi.

Csutkás úr és Luppán lovag az erőteljes szavakra helyén látták odajárulni az "igazi férfiúhoz", és melegen megrázni a kezét.

– Köszönöm – szólt –, de itt átkozott hőség van. Hol a sör, Krisztina? Hozasd el a kancsókat utánunk a szobába. Igen, urak, menjünk a szobába, mert, mert...

Megakadt, nem bírta megtalálni a mondat befejezéséhez a logikai indoklást.

– Mert mivel a kancsók is ott lesznek. Te is siess, Krisztina. Te is hallani fogod. Csemez István nem titkolózik, amit mond, az meg van mondva. Ha különöset gondol, neki ahhoz is joga van, ha bolondot mond, ahhoz is, ki-ki ura a saját gondolatainak.

E tudományos fejtegetés után öntelt arccal nézett a festett pitvarba, honnan dolgozószobájába lehetett nyitni.

Ez aztán igazán olyan szoba volt, mely rögtön rávallott a tudósra. Nemcsak hogy tavaly söpörtek benne utoljára, nemcsak hogy padlón, széken, almáriomtetőn szanaszét hevertek a vastag, penészes fóliánsok, különböző lombikok, üstök, göredek és gépek, hanem a falakon is csupa taláros és meztelen nyakú tudós férfiak, világhírű aranycsinálók arcképei függtek. Pedig bizony valamennyinek a tudománya nem ért egy jó pipadohányt sem, s ha igazi "aranycsináló" vonásaiban akart gyönyörködni Csemez, bízvást kiakaszthatta volna a Luka Zeelig nevű zsidó uzsorás képét, aki a tanár urak fizetési íveire szokott hitelezni "jutányos" kamatok mellett.

Míg a sört be nem hozták, nyomott hangulat uralkodék a szobában, a sör azonban lenyomta a nyomott hangulatot, s Csemez úr, mindenkinek helyet csinálva azon figyelmeztetéssel, hogy semmihez hozzá ne nyúljanak, némi torokköszörülés után a következőleg kezdé az elaborátumot:

– Igen meg vagyok tisztelve ... Igazán mondom. S hogy Krisztina is meg van tisztelve, azt is igazán mondom... Becsületszavamat adom rá. A dolog azonban úgy áll, hogy nekem elveim vannak; én nem adom a leányt nekem a leány kell. Azt mondjátok, hogy ő szép, virító és kedves, és azért akarjátok, de én is éppen azért akarom. Nekem is a szép és kedves kell. Viruljon ő nekem! Mert vegyük az ellenkezőt, ha nem volna szép, sem kedves, sem virító, ti nem akarnátok, de nekem akkor is akarnom kellene őt. Ebből világos, hogy ez hátrány volna rám, minél fogva megérdemlem, hogy előnyöm is legyen. Az öreg Csemez makacs fejű em-

ber, s nincs rá hatalom, hogy azt a fejéből kiverje valaki, amit ő oda beültet: én a leányomat csak olyan embernek adom...

Hosszú lélegzetet vett, s behunyta a szemeit, és hátravetette a fejét.

– Csak olyan embernek, csak olyannak...

Rövid szünetet tartott, s mind a két markát összeszorítva, a karját kinyújtá.

– Ki egy akkora darab aranyat hoz nekem, mint Krisztina.

Néma csend, csak Bohuska mosolyog.

– Akkora darab valóságos színaranyat értek. Ha csak egy lattal lesz is kevesebb, annyi mintha semmi sem volna. Esküszöm, mintha semmi sem volna...

Luppán lovag élénken kiáltott közbe:

– Ábránd! Ez ábránd, Stevo!

Csemez úr megbotránkozva tekintett a közbeszólóra, s méltóságos, lassú hangon felelé:

– Itt az atya beszél, uraim, nem a jó barát! A komoly, az érett atya. Adják meg önök a tiszteletet! Az eszme regényes, de nem bolond. Amit mondtam, megmondtam. Ne beszéljünk többet e tárgyról. Add ide azt a kancsót, fiam, Krisztina!

Luppán úr erre a szóra vette a kalapját, és így szólt az ajtóból:

– Isten veled, Stevo! Sohasem hittem volna ezt! Ez az eljárás annyi, mint a szegénység kigúnyolása. Jól van, Stevo! Azt mondom, hogy jól van, Stevo! Igen, azt mondom...

Azzal becsapta maga után az ajtót, és lecsatolt esernyőjével merész vágásokat intézván a levegőben, dűnnyögve távozott.

Miklós gondolkozva ült egy percig nővére mellett, ki a Csemez szavai után, melyek semmi további reményt nem hagytak fenn, bátorítólag szorítá meg bátyja kezét; de e bátorításra tán nem is volt szükség; a pillanatnyi borulat, mely homlokán látszott, tán csak egy vajúdó, merész gondolatnak odavetett tűnő árnyéka.

Nyugalommal kelt föl, s lépett Csemez elé.

– Meghallgattam önt – mondá –, és szaván fogom: én meghozom önnek azt a darab aranyat.

– Ah, ah! – kiáltá Csemez úr meglepetve. – Te meghozod?

– Nem ma, sem holnap, Isten tudja, mikor: de meghozom, vagy meghalok.

Krisztina szemeiben csodálatos tűz gyulladt ki, mely mint égő gyertya, hosszú, vékony lángnyelveket látszott eresztetni az ifjú felé, ki az égető sugarak bűvös befolyása alatt lesüté lelkes arcát.

– Ó, Miklós – suttogá a leány boldogan –, ez szép, regényes szó volt öntől. Ilyen nagyon szeressen. Úgy érzem most, mintha én is szeretném, én is olyan nagyon szeretném.

Csutkás úr bambán nézett szét a csoportozaton, majd szomorúan lehajtá fejét, s egymás után nyújtogatta ki becsukott markának megnövesztett körömagancsait,

mintha számolna vagy magyarázna segítségökkel valamit önlelkének. Egy-egy hörgő sóhajtás emelkedett föl koronkint melléből, végre behunyta szemeit, hosszú, torzonborz szemöldökei rájuk húzódtak, széles tenyerét pedig elindítja a hasára, megtapogatni sorban a diónyi ezüstgombokat a mellényén, mintha találgatná rajtuk: "pap... katona... kutyapeccér..." Aztán nagyot csuklott kétszer-háromszor, és halkán motyogta.

– No nem baj... nem baj! Ők csüggnek rajtam.

Negyedik fejezet

Megmagyaráztatik az olvasónak a "Tempus" szó csodálatos ereje

A selmeci erdész- és bányásztanulók nagyon eredeti fiúk. Nagy kedvök telik abban, hogy ujjat húznak a világgal, a divattal, a társadalommal, a tanáraikkal és a koreszmékkal, mely elsorolt csekély dolgokat ők mindezen gyűjtőnév alá fogják: "Wurst", és nem törődnek velők.

Egy kis, külön állam az akadémiai ifjúság, a német "Burschenschaft"-ok mintájára, mely sorban karikatúrája a mai társadalomnak, de sok tekintetben jellemző sajátosságokkal bír. A testületi szellem valóságos testvéri lánccá forr itt össze, csak-hogy sajátosságos kinövései vannak. Ha egy tanulót befognak valami bűntényért, a többi kész életét feláldozni kiszabadításáért: tömegesen ostromolják a büntetőbírórság épületét, míg az meghajlik a viharosan nyilvánuló közakarát előtt az igazság rovására, mert az igazságnak elvégre is sem torka nincs, amivel ordíthasson, sem ökle, amivel fenyegethessen, sem pedig semmiféle telekkel, házzal vagy bárminemű ingatlannal s következésképp befolyással nem bír Selmecebányán. Ha valamely tanulónak a kocsmáros vagy kávézó nem hitelez, az mindjárt "casus belli", s annak a szerencsétlennek nem lehet tovább maradása az aranytermő város ódon falai közt; üzletét becsukhatja menten, s kulcsát dobhatja akár a kút mélységes fenekére, mert amire a "gyakornokok" azt mondják, hogy "abzug", az meg van halva örökre. Feje az eredeti societásnak az, aki a legtöbb sört bírja meginni egy ültő helyében, és ezen címet viseli: sörkirály. A sörkirály nagy úr, majdnem korlátlan hatalommal, melyet csak a két legnagyobb borivóból alakult államtanács szabályoz valamennyire. Az adófizető jobbágyok, a "fuchsok", az elsőévesek, kik az öregebbekhez szolgálakul osztatnak be, s vak engedelmességgel tartoznak ki-ki a maga "veterán"-jának, amiért aztán annak pártfogásában részesül, valamint azon kegyben, hogy a havi pénzéből nagy kegyelmesen megvendégeltetni engedi magát a nagy tekintélyű negyedéves, kinek már minden szabad e gyarló világon, ki ront, zúz, keresztül-kasul megy büntetlenül mindenkin, világi törvény nem fogja, emberi erő nem akadályozza, az isteni törvénnyel nem törődik, ki csak egyetlenegy szót respektál még minden földi hatalomtól.

Ez az egyetlen szó a "tempus".

Ha a selmeci bányászgyakornok egy százas bankóra azt írta fel, hogy "tempus", és aztán eldobná az utcán, talán napokig se venné fel senki, mert az a szó annyit tesz: "Ne nyúlj hozzá!" s jaj annak a halandónak, aki mégis hozzányúl. Ha a veterán a fuchsra azt mondja: "tempus a fuchsomnak", attól a perctől kezdve valóságos szent és sérthetetlen személlyé válik; – ha a kabátbélésre fel van tintával írva a "tempus", még a tolvaj sem meri elvinni, vagy ha elviszi, remegve csempészi vissza másnap. Amin nincs rajta a "tempus", az "res nullius": ha ellopja valaki, jól járt vele, azt nincs joga keresni senkinek.

De mindez igen terjedelmes és nem is valami mulattató dolog, azonfelül nem is tartoznék beszélyünkhöz, ha nem kellene megmagyaráznom, miért volt kivésve azon a gyűrűn a "tempus" szó, melyet Mirkovszki Miklós húzott másnap a Krisztina ujjára.

Délután jött oda, és egyedül találta Krisztinát. Halványabb volt, mint máskor, a tegnapi események után átvirrasztott éj nyomai meglátszottak szép arcán, más szóval érdekesebbé tették.

– Búcsúzni jöttem, Krisztina.

Krisztina letette kezeiből a vizeskannát, melyből virágait öntözte, és bámulva vetette Miklósról nagy fekete szeméit.

– Hová megy ön? – kérde lassan.

– Kaliforniába, San Franciscóba, vagy mit tudom én, hova... Olyan helyre, ahol aranyat ásnak az emberek...

– Ne bolondozzon!

– Azt még tegnap határoztam el. Ez már nem kérdés többé; én megyek, Krisztina, mert kimondhatatlanul szeretem, most csak az a kérdés már, hány...

– Hogy hány fontot nyomok, ugye? – mondá Krisztina mosolyogva, de mosolya erőltetett volt és színtelen.

– Igen, ezt mindenekelőtt tudnom kell, Krisztina – felelte Miklós komolyan.

– Nyolcvanegy font vagyok... A múlt héten ültem a mázsán a szanta mészároséknál.

– Sok, nagyon sok! – sóhajtott Miklós, azután lassan közeledett Krisztinához, megfogta kis kezét, és hozzátette előbbi szavaihoz: – de mindegy... Egy-két font ide-oda.

Majd egy ezüstkarikát vont elő a mellényzsebéből, melybe maga gravírozta be az éjjel a "tempus" szót, és a leány ujjára húzta.

– Itt van, Krisztina, ez a gyűrű! Aranyat nem adhatok, nem szabad vesztegetnem az aranyat, de elég jó az így is a célnak. Ön az én jegyesem e perctől. Igaz, úgy van-e?

A leány csendesen bólintott igent szép fejével.

– De meg fog-e várni? Ha tán évekig nem jönnék vissza, ha hírem sem hallaná, levelet nem írhatnék, várni fog-e rám mégis? Mert, ha nem, akkor... akkor, ha a szívem megszakad, dobja el azt a gyűrűt.

Krisztina, ahelyett hogy eldobta volna, odaemelte ajkaihoz, és megcsókolta.

– Köszönöm neked... – suttogá. – Köszönöm. Most már erős leszek, most már célt érek. Ennek a percnak emléke el fog kísérni, velem lesz mindig, és segíteni fog. Avagy megszűnt volna már csodákat művelni az igazi szerelem? Érzem, hogy nem, isten veled édes... édes Krisztina!

– Nem, nem Miklós... Csak nem távozik ily gyorsan? Megálljon! Beszélni fogok atyámmal, neki le kell térnie e különös gondolatról. Nem lehet az, hogy ön elmenjen, lehetetlen az.

Miklós a fejét rázta.

– Ösmerem édesapját, Krisztina, őhöz hiába fordulna, ő a legmakacsabb ember a világon. Isten önnel még egyszer! Órizza meg ön szerelmét számomra, önről gondoskodtam... önt megőrzi nekem az a kis karikagyűrű...

A leányka önkéntelenül megragadta a Miklós karját, és nem ereszté el sokáig, mígnem észrevette, hogy ez tán illetlen is, és elpirulva rebegé:

– Ó, tegye hát azt, amit jónak lát; én szeretni fogom mindig, és várni fogom örökké... Isten a tanúm rá...

Miklós szemébe könnycseppek gyűltek, hirtelen elfordítá arcát, és egy merész, ügyes és hirtelen mozdulattal lehajolt Krisztinához, megcsókolta korallpiros ajkát, és rohant ki az ajtón, mint az eszeveszett.

Krisztina szoborként megkövülten, mozdulatlanul, meredt szemekkel nézett utána, majd a szívére szorítá kezét, s úgy érzé, hogy hangja eláll, s életereje rohamosan fog, mint a lehelet a kés pengéjén.

– Elment... – gondolá inkább, mint mondá, és kis szíve elfacsarodott – ... elment, elment! – kiáltá aztán hangosan.

Zokogva rogyott le egy székre.

– Istenem, csak most tudom, mennyire szeretem. Hiszen olyan ő, mint a regények hősei...

Befejezés

Mirkovszki Miklóst azon naptól kezdve senki sem látta többé Selmeceen. Elment nyomtalanul, elhagyva szüleit, nővérét. Egy álló évig még csak híre sem jött, hova tűnt, merre ment, a széles világ melyik részébe hajtotta szenvedélye? Él-e, hal-e?

Végre aztán egy levél érkezett San Franciscó-i postabélyeggel Krisztinához: ez volt szóról szóra a tartalma:

"Kedves Krisztinám! Élek. Tizenhét font aranyam van, már csak hatvannégy hiányzik. Azon tudat, hogy ön végre is enyém lesz, éltet és boldoggá tesz. Válaszát

intézze San Franciscóba, az »Aranyásók szállodájába«. Ott fogom keresni, Miklós."

Krisztina rögtön válaszolt:

"Kedves Miklós! Még mindig várom! Atyám hajthatatlan, de a dolgon mégis segítettem valamit. Azóta, amint ön elment, csak annyit eszem, hogy éhen ne haljak. Istenem, olyan jólesik önért koplalni! Ma megmértem magam, s képzelje, tizen-négy fontot soványodtam egy év alatt. Ha így megy, önnek esztendőre nem lesz nehéz összehozni a szükséges súlyt. Jaj, csak igazán összehozná. Krisztina."

Körülbelül tíz év múlt el, de Krisztina levelére nem jött válasz. Azóta az öreg Csemez is meghalt, s a szép Krisztina kifejezett hajadonná lett, aki már egy kicsit szégyenli is, hogy pártában van. De hiszen mindenki tudja, miért nem megy férjhez! Távoli országban, túl a tengeren ássa a homokból jegyese az aranyat, és minden kapavágásnál egyet sóhajt utána. Még a népdal is így örökítette meg:

Ássa az aranyat

Hej, minek is ássa!...

Csemez Tini arcán

Mindenik fővényszem

Egy rózsa hullása.

Mindössze egy, az óperenciáról hazakerült csavargó hozott némi értesítést róla annyi idő alatt; ez azt beszéli, hogy Brazíliában találkozott Mirkovszki Miklóssal mintegy három év előtt, és már akkor egy fél mázsa aranya volt.

Istenem, ha meg lehetne üzeni neki, hogy már nem kell semmi, csak ő maga jöjjön, sebesen repüljön.

Csutkás úr és Luppán lovag mindennapos vendégek Krisztinánál; annyira megszokták a házat, hogy az öreg halála után is mindig ott jönnek össze beszélgetni és burnótozni. Házasságra, szerelemre már egyik sem gondol, de hiába is volna, mert ott a gyűrű a Krisztina ujján, hogy "Tempus a menyasszonyomra!"

Akire ki van mondva, hogy "tempus", azt nem meri többé az életben nőül kérni senki. Krisztina majd tűnő, majd éledő reménnyel várt egyik napról a másikra.

A bizonytalanságnak valami fájó és mégis édes költészete van.

Ha a kapuajtó csikorog vagy valami zörren, talán a Miklós az, most teszi a kezét a kilincsre, ha a kis kutya felmordul, az is a Miklós jövetelét jelentheti, ha az olló kiesik kezéből, s hegyével a padlóba fúródik, kedves ember érkezése várható a házhoz; ma jön meg Miklós. Ha Csutkás úrral, kinek most még kevesebb a szava, véletlenül egyszerre ejtenek ki valami azonos szót, két szerelmes találkozása létszen akkor, "Istenem, hátha csakugyan itt terem..."

Csutkás úr ilyenkor rendesen egyet szippant a saját rendszere szerint, és így szól:

– Nem lehetetlen! De mégis, mégis, Krisztina, ha nem volnék ilyen öreg... elmennék, Krisztina... igen, elmennék, s fülön fogva hoznám őt ide. Hallod-e, Luppán,

én az az ember vagyok, hogy felkeresném. Hallod, felkeresném! Lehet, hogy meg is teszem, Luppán.

Lehajtja fejét, és elgyöngült szemeiből a könnyeket törülgeti.

– De nem, nem! Nem mehetek, Krisztina, nem hagyhatom itt őket... a fiúkat... a tanítványaimat, mert csüggnek... igen, igen, csüggnek rajtam.

Az a fekete folt

Nincsen olyan híres akol, mint a brezinai akol... Bemeszelt fala van, veres födele van, ólomszegekkel a kapuja kiverve. Tulipánvirágok nyílnak a környékén. Magas, százados fák tartanak neki árnyékot, s fedik el kényesen: ne lássa minden bolond; csak a karcsú kémény magaslik ki, amint ott pipázik egykedvűen az akol végén, hol a "bacsa" lakik egy fedél alatt a juhaival.

Csak hadd beszélje bátran annak a kéménynek a kavargó füstje, hogy a híres brezinai számadó juhász, Olej Tamás most alkalmasint "méretlen húst" főz otthon a bográcsban, neki ugyan nem árt vele. A vén Mátrától le egészen a "Kopanyica" völgyig az egyedüli úr. – Méla furulyaszó egymásnak adja a nótát hetedhét mérföldön:

Olej juhainak
Selyem legelője,
Ezüst a nyakszíja,
Arany a csengője.

És amikor végiglépdél mind az ezer darab a harmattól csillogó gyepen, a nagy kilenc vezérkos legelől, a kisebb bárányok szökdécselve, a jerkék mélán, a száz bársonygyapjas ürü méltóságos komolysággal, ha így együtt van az egész nyáj, és a Merkuj kutya vígan körülszaladgálja, hogy karikában tartsa, az Olej Tamás szíve olyan nagyra hízik a kevély gyönyörűségtől, mint egy uralkodóé, ha hadiszemlét tart.

Cifra halinás bojtár kíséri a nyáj egyik oldalát, míg a bal szárnyon maga a "bacsa" baktat utánuk, gyöngéden tekintve végig kedvencein, miket egytől egyig színről színre ismer. Még a történetét is tudja valamennyinek.

... Ott az a suta toklyó egyszer eltévedt a harasztosban, befonva magát átszakíthatatlan töviságak és iszalagok közé. A Merkuj akadt rá. Becsülettel kiszabadítja onnan, s úgy féldögöltten vonszolá a nyájhoz. Okos kutya az, megérdemli, hogy nem lett belőle – ember.

Annak a körbe futó szarvú ürünek meg amott, a fekete jerke mellett, el volt törve harmadéve a hátulsó bal lába. Az akolajtóba szorult volt bele. Olej három fadarab közé kényszeríté, s addig-addig orvoskodék mellette, hogy most olyan tökéletes és egyforma mind a négy lába, mint a parancsolat.

Az a fogatlan, vén anyajuh, mely most olyan vígan kaparja el lábával a harasztot, hogy alatta jóízűt torkoskodjék a titkon nőtt fűben, bezzeg milyen himpellér jószág volt valamikor! – kemény hideg éjjel ellett és idő előtt. Mikor a bacsa éjfél táján benézett az akolba, félig meg volt fagyva. Az anyja maga is beteg volt, s nem melengethette párájával: költözöben volt már az akkor... Olej megfogta az idétlen báránykát, és bevitte a szobába, de bizony ott is hideg volt, odafektette hát kísértésképpen a kis Anika ágyába a meleg párnák közé. Úgy aludt ott a gyermek és a bárány, nem tudva egymásról semmit. Reggel, mikor felébredtek, a gyermek

mosolygott a felelevenedett állatnak, az meg a farkát rázogatta. Mind a kettő örült. És sem a mosolygó gyermeknek, sem a víg báránynak nem volt már édesanyja.

Az Anikáé is akkor halt meg, mikor Anika született. Az Isten úgy intézkedett Olej Tamással, hogy e gyermekért elvitte cserébe a feleségét, mert a jó Isten is csak ritkán ad ingyen valamit. Bizony szomorú csere volt eleinte, de belenyugodott, mert a brezinai bacsa olyan ember, aki ösmeri a "mórest".

Az Úr akarta így. Három ura közül a legnagyobbik, az Isten, kibe nem lehet belekötni, kinek szabad a keze, és beéri az egész világot, úgy üt vele, amint akarja, ha fájó is az ütés nyoma, türelem annak az orvossága.

Urának tiszteli Olej még a talári herceg őkegyelmességét is, akinek számadással tartozik, akié az egész Brezina aklostól, mindenestül és még azon túl is, merre a szem lát. A talári herceg hatalmas, nagy ember, s kilenc vármegyében süvegelik, míg él. Tamás hűségesen szolgálja, mert nem okos ember az, aki olyan fának nyesegeti ágait, melynek árnyékába húzódott. Ami aztán a többi embert illeti, az mind nem parancsol a brezinai bacsának. A saját talpán áll ökelme. Meg nem bánt senkit, őt se bántsa meg senki. Az a kis gyengeség, hogy innen-onnan egy-egy birka kerül a bográcsba, mely nem tartozik a világ elejétől az ő nyájához, nem megy hibaszámba, benne van az már a vérében a született juhásznak, amint azt minden okos ember tudhatja, kivéve a tekintetes vármegyét, melynek semmi érzéke nincsen a juhászvirtus iránt.

Sokszor támadt hát egy kis torzsalkodás ezzel a harmadik urával, aki csak úgy maga teszi meg magát úrnak a többi fölél. No de nem nagy baj ez. Egy-egy ajándékbárány még mindig telik Olejtől a szolgabírónak; annak a báránynak a mekegésétől nyomban elnémul az igazságszolgáltatás.

Olej nem tartozik az érzékeny emberek közé, kitől tanult volna meg ő érzékenykedni? Nem érintkezett az emberekkel, csak a juhokkal. Ezek a türelmes állatok pedig nem szenvednek ebben a fogatkozásban; azoknak jó minden.

De azért megvolt hősünkben amaz ösztön, amaz őserő, amit az Isten talán azért oltott bele a legvadabb, a legmíveletlenebb szívbe is, hogy legyen valami benne, ami azt az ő arca felé fordítsa néha-néha.

Anikát ugyan nem sokkal szerette jobban, mint kedvenc bárányát, de azért ha már egyszer az Isten nyakában felejtette a kis porontyot, nem tehette ki a farkasoknak a gyepre, dajkát fogadott mellé, és fölnevelte. Ma már nagy lány, maga főzi a köménymagos levest meg a "demikatot", maga szabja, varrja Olej fehérneműit meg a bojtárét.

... Annyi tudománya van már, mint az anyjának volt.

Hát hiszen az anyját is sajnálta Tamás, mikor meghalt. Jó asszony volt, Isten nyugosztalja. Meg is érdemelte a tisztességes eltemettetést háromszori harangszóval, két óráig tartó búcsúztató versekkel. Az emberek, azok, akik odaát a faluban élnek, és civakodnak egymással, és akik részt vettek a temetésen, szemére vetik, hogy az "erdők vadállatja" még csak nem is sirt Boris után, egyetlen könynyét sem látták.

Olej nem ismerős a falusi szokásokkal. Nem sírt, nem akaródzott neki. Mit tudta ő, hogy az így kívánja az illedelem. A Brezina hallgatag fái nem tanították meg őt hazudni.

Boris meghalt, oda van, vissza nem tér többé. Szíve elszorult. Némán, fedetlen fővel kísérté ki a nyugalom helyére, a temetés után kifizette a papot és a kántort, aztán keservesen szemébe nyomta a széles kalapot, s megindult a veres fedelű akolba.

Ugyan miről gondolkozhatott az úton?

A régi, ismerős, százszor megjárt gyalogút volt, mégsem ismert rá. Azt hitte, idegen helyen bolyong. Hát a brezinai háztáj hová lett? Minden úgy áll, mint azelőtt, szemben a bércek, alant a selyemrét a futó patakkal, a kerek kút az udvaron, s a nagy vályú az akol mögött. Minden, minden ott van, minden, minden úgy van, s még sincs ott semmi és még sincs úgy semmi... Valami hiányzik, üres, néptelen az egész ház tájéka.

A tündér Brezina ki van cserélve – egy sokkal szomorúbbal!

Vajon tudta-e, miért?

És még most, tizenhat év múlva is, míg az Anika ábrándos dalait kéjelegve viszi fülébe a völgyből a szellő, ha a domboldalon bogárazó nyáj mellett a hétköznapi szűrén heverész, néha egy-egy suttogó, titokzatos hang rezeg végig a lég miriád atomjain:

"Tamás!..."

Az erdő fái közül jön, és az erdő fái közt elsuhan. A bokrok megrezzennek tőle, a füveken végighullámszik, s mélységes csend ereszkedik utána a Brezinára.

A bacsa szíve nagyot dobban, hirtelen felüti lekonyított fejét. Hangzani fog-e még egyszer az a "Tamás" szó amaz ismerős, régi hangon, melyet talán tizenhat év előtt kapott el a visszhang azokról a szép piros ajkáról, amiket már azóta hamuszínű porrá őrlöttek a férgek odalenn a fekete földben.

És a brezinai visszhang tizenhat éven át mindig odább adta azt a hangot, erdő az erdőnek, patak a pataknak elkiáltotta azon módon, míg most nagy körútján visszajutott ismét az Olej fülébe, szíve közepébe...

Vagy talán nem úgy volna?

A meghalt feleség árnya jár a fák közt, az szólította meg édes, szelíd hangján? Vagy hogy egyenesen a szívébe rajzolódtott le valaha régen az a hang, s mostan szárnya támadt?

A bacsa felugrik, és a fejéhez kap. A sárga, nagy fésű, mellyel térdig érő haja le volt tűzve, lecsúszott a földre, s a haj végigfoly izmos vállain. Egy csomó odaszorul a cifra tüsző rézcsatja alá.

Olej nem veszi észre. Feszülten figyel, és fürkészőleg néz szét a tájon.

Ó, mert annak, ki negyven éve társalog az erdővel, a sziklával, a felhőkkel, olyan mindenféle gondolata támad!

Hátha csak úgy álmodta ő azt, hogy Boris meghalt... Hiszen az ő hangja volt ez! Szakasztott az ő hangja. A bacsa fölemeli ökleit.

Ki merte ezt a hangot utánozni?

És elboruló tekintettel hordozza körül szemeit, miknek fehéres része aláfordítja a kékeset.

Senkit sem lát, semmit sem hall.

A birkák némán legelésznek, a kolompos kos mereven, semmitmondó ábrázattal néz rá, a bojtár jóízűen alszik a gyepen, a fák levelei nem mozdulnak, még a madarak is hallgatagok.

Ki szólította meg hát Olejt?

Ki tudja?

Talán maga a némaság, melyet csak a méhek dongása rezegtet meg titokzatos, méla harmóniában.

Ha meg tudná mondani valaki, miről döngnek a méhek a brezinai völgyben!

Tudnak-e ők arról valamit, hogy a halottak olyan sokáig itt fenn bolyonganak, mikor már porrá lettek?

A bacsa újra visszadől félkönyökére, és elgondolkozik, különös gondolatok azok!

Aki az erdő fáitól, a sziklától, a zuhogó pataktól és a vándorló felhőktől kéri kölcsön a gondolatokat, az nem is fogja ki soha belőlük.

Az a nagy, mélységes talány, mely a természet főséges arcán honol, betölti még azt a vad lelket is, és beszél hozzá, az meg felelget neki.

Ne higgyétek, hogy Olej nem gondolkozik.

Gondolkozik, és még sincs gondolatja, mert szétfolyt, mint a megolvasztott ólom.

Egy kavargó káosz az, mely nem nyer alakot; egy nagy éjszaka az, amelynek sötétsége fény. És ez a fény az ösköltészet.

Olej minderről gondolkozik, de gondolatait nem cseréli meg senkivel. Mulatságból gondolkozik. És ez sohasem rossz mulatság. Csak szomorú néha.

Ritka nap, hogy most is ne jusson eszébe a felesége, s meg ne emlékezzék a mulandóságról, mikor egyszer csak ő is majd kifeslik az életből, csendes, mozdulatlan halott lesz, szépen elszóllítják innen a temetőbe, és sohasem fogja többé látni a Brezinát, sem a veres aklot, sem a kilenc vezérkóst, sem a száz bársony-űrüt, miknek nincsen másuk széles e világon. És a nap azután is csak így fog sütni, mint most, s az erdő akkor is oly rejtelmesen fog susogni, mint ma, a fű nőni fog tavasszal, a patak vize fölenged meg befagy, új báránynemzedék vígan ug-rádozza körül az ismerős bokrokat – csak ő nem lesz itt soha többé.

Hát aztán ezeknél a szomorú gondolatoknál felhangzanak a völgyben Anika nótái, szinte jólesik a lelkének rájönni, hogy az életnek mégis lesz valami folytatása.

– Kár, hogy nem fiú lett – sóhajt fel, s szilajon vágja botját a nyáj közé, melytől az szagatott csoportokká riad.

Érezzék azok is a bacsa haragját, ki bosszús gondolatait így közli velök.

És ezalatt lenn az akolnál új meg új dal kél szárnyra a tót nép modorában, mélabúsan, fájón...

Jön már Garibaldi a szomszéd faluba,
Klapka is vele van, Graczat, Záhonyt hozza,
Bíróék Gyurija lovát kantározza.

Hogy jutott el a politika is a brezinai völgybe, hol csak a madár jár? Ki hozta ide a lezajlott harcok tépő emlékét és reményeit? A levegő hozta. Becsempészte a költészet ruhájában. Így aztán szívesen látott vendég. Ma Anika dalolja. Erdő madarai hallgatják. Holnap már a rigó is utánafütyüli.

Olej előtt felélednek a régi emlékek, a nagy "háború" zaja, amikor Gracza, Záhony Brezináról tettek kirohanásokat. Vitéz két honvéd volt... vagy most is az még, mert hát a jó tót nép, ámbár bebizonyult, hogy orv kezek által haltak meg Vadkerten, midőn menekültek, még mindig visszavárja valahonnan.

Olej nem vett részt a háborúban; neki nem lehetett, hanem azt beösméri, hogy szép világ volt; mert már az is valami, mikor két jóra való legény összeméri az erejét, hát még két ország...

... Ne lett volna csak a keze alatt akkor is ez a nyáj, melynek a kolompja olyan édesen hívó, marasztaló, mint a mesebeli tündérnek!

Órákig eltűnődik ezen – míg lassan aláereszkedik az est. A nyáj pihenője megjött. Sűrű gombolyagba torlódik össze, annak jeléül, hogy jóllakott, s most már csak kérődni akar.

A bojtár reggel óta először meri megszólítani a bacsát.

– Nem hallja, gazduram, estét harangoznak Taláron!

– Hallom. Ne fecsegy annyit! Keresd meg inkább az ólmos botomat, aztán megyünk. Oda dobtam a nyáj közé.

Még egyszer végignéz birkáin, ha vajon jól van-e lakva valamennyi, vajon nincs-e híjuk?

Tán ha egy hiányoznék is, gyakorlott szeme, mely ezerhez szokott, a kilencszáz-kilencvenkilencben legott észrevenné az apadást.

Nincs semmi baj. Nyugodtan kanyarítja nyakába a szűrt, aztán lassan leereszkednek a völgybe.

A kilenc vezérkos csengettyűje szép összhangba vág ki, s a bojtár dudája is megszólal, Anika messziről hallhatja, hogy a nyáj hazatért, s a tűzre teheti a finom "demikát"-ot, a juhászok címeres eledelét, hogy éppen akkorra forrjon fel, mikor hazaérnek.

A bojtár hátára akasztja a dudát, amint az akol közelébe érnek, és kémlelő szemekkel néz az otthonra, nem látja-e meg az udvaron annak a sudár délceg alaknak körrajzát, aki úgymint mindig a szemei előtt van – még ha be is hunyja. Be sókért nem adja, hogy így meglophatja a lehetetlenséget.

Anika már künn várja őket, ami jólesik Matyinak. Pedig hát ki tudja, miért van künn, talán unalomból, talán, hogy a nyáját lássa.

Gyönyörű teremtés, amint ott áll, karcsú termete meghajolva, szemei ábrándosan kémlelik a távot, a természettől puha kis keze aláeresztve, hogy odaszaladhasson, s elérhesse az ismerős öreg birka, ki báránykorában mellette aludt. Hálából, szeretetből nyalja-e meg vagy megszokásból? Arra emlékszik-e vissza, hogy együtt aludtak valaha régen, vagy arra, hogy ez a sósbödönben vájkáló gazdaszszonyi kezecke igazán milyen jóízű.

Ki ismerhetné a birkafilozófiát egészen?

– Jó estét, Anika – szólítja meg Matyi a leányt szelíden. – Hogy mulattál azóta?

– Ma jobban, mint tegnap – felel az mosolyogva. – Hát kendtek hogyan dicsérik meg a napjukat?

– Megvolnánk, kis fecském – mondá a bacsa, halináját levetve –, kérdés, ha te megvagy-e a vacsorával?

– Már párolog a pörkölt, édesapám.

A bacsa arca kiderült a pörkölt szóra, ünnepi eledele ez neki.

– Eredj, Matyi fiam, kavard föl a tűzön, mert én babonás vagyok az ilyenekben, s azt tartom, úgy lehet csak jóízű a pörkölt, ha juhászkéz is csinál benne valamit.

– Azt sem tudom, gazduram, merre a tűzhely, aztán nem is értek a szakácsmesterséghez.

– Ne okoskodj, kópé, ha mondom... hát nem a tűzhelyen öntöttétek együtt az ólmot Anikával Szent András éjszakáján, amikor a te fizionómiád öntődött ki a lányom jövődöbelijének?

– Nem egészen... – mondta Matyi elpirultan – ... csak egy ólomfigura volt az, dudával a vállán...

– Nem is duda volt – ellenveté Anika –, hanem...

– Hanem? – hörgé Matyi.

– Puska, ha éppen tudni akarja kend.

Mintha kést szúrtak volna a Matyi szívébe.

Miért hogy puskának nézi azt Anika most, amit dudának tartott eddig? Valami szomorú sejtelem kezdte összeszorítani a szívé!...

Gépileg sietett bezárni az akolajtót a betódult nyáj után.

Olej gondolatai rögtön visszatértek a pörköltöz, vagy hogy talán még el sem távoztak tőle.

– Pörkölt lesz? No, ez derék dolog, Anika. Azt hinné az ember, vendég van a háznál.

– Amint van is. Mindjárt itt lesz.

– Kicsoda?

– Hát bizony az egy nagyon különös ember – felelt Anika.

– Ősmerősöm?

– Nem, nem. Egy úr, valami vadász... Sohasem láttam.

– Nem vadász lesz az, leány, hanem a vármegyén könyöklő. Hogy csak nem lehet az ember soha békén!

– Nem megyei úr az, nagyon fiatal még ő ahhoz. Olyan az arca, mint a patyolat, tán még szél sem érte.

– Van-e puskája? – kérde a bacsa.

– De még milyen!

Matyi most már egészen lehúzta a kalapot szemére, s a nagy jegenyefának támaszkodék, mert olyan keserű gondolata támadt, mint a mélységes pokol: jaj, mindjárt elszédül.

– Bátor fickó lehet – dűnnyögi Olej Tamás –, hogy mer jönni vadászni a herceg erdeibe. Ha nem volna vendégnek ígérkezve, leakasztanám a puskáját.

– Úgy uzsonna táján jött ide – fecsegett Anika tovább. – Képzelmekendtek, mennyire megijedtem tőle eleinte. Tejet kért inni. Hoztam neki, erre ezt az aranyos pénzt adta.

– Minek fogadtad el? – méltatlankodik Olej.

– Mondtam, hogy nem pénzért adjuk a tejet, van hála Istennek elég, de csak itt felejtette az asztal csücskén.

– Visszaadjuk – szólt Olej. – Isten ments! Mit gondolna a világ a brezinai bacsáról, ha pénzért adná a hozzá betérőnek a tejet is.

Azzal a kezébe vette a pénzt, és ámulva kiáltott föl:

– Ne legyen Olej a nevem, ha ez nem koronás arany! Tudjátok-e, hogy mit gondolok? – tette hozzá suttogva – ez vagy Gracza lesz, vagy Záhony. Náluk láttam ilyen pénzt... ezer mennydörgős mennykő, Matyej, ma nagy ünnep lesz. Ne búsulj fickó, hanem inkább le kell vágni még egy bárányt. Aztán szaporán boréért! Mondom nektek, hogy vagy Gracza, vagy Záhony. Ide jött a brezinai bacsához.

Anika mosolyogva rázta a fejét. Olej pedig odavolt a lelkesüléstől.

– És jó helyre jött, mert itthon lesz. Úgy megőrzöm, mintha a saját édesanyja kötényében ülne. Olej Tamás kezéből ki nem veszi ezer zsandár sem. Micsoda? Puskája is van? Keveset mondtam! Ötezer sem veszi ki. Hanem aztán csitt, gye-rekek, még a falnak is füle lehet.

Anika még mindig hitetlenül rázta fejét.

– Váltig mondom kendnek, édesapám, hogy az egy fiatal ember, aki annyi sok mindenféle bolondot összefecsegett.

– Mit bírnád te azt megítélni, tacszó!

– Mezei virágnak, szíve bálványának nevezett.

– Éppen ilyen nagy selyma Záhony, ha vászoncselédet lát.

– De Záhonymnak, apám, már idősebb embernek kell lennie.

– Tesz is az valamit! Záhony olyan nagy "gaukler", ki tetszés szerint változtatja a fizionómiáját. Ma nyolcvanéves aggastyán, hosszú, ősz szakállal, tar fejjel, holnap meg már pelyhedző állú siheder. Éppen arról ösmerek rá.

– De mikor azt is mondta, hogy kendet nem ösmeri.

– No, bizony, hát miért ne mondta volna? Mondás, levegőrontás, aki hiszi, annak szentírás.

Anikának mégis olyan nehéz volt elhinni, hogy a vén Záhony lenne az a deli ifjú.

– Aztán meg azt is, hogy én tündér vagyok, és erőnek erejével meg akart csókolni.

Matyi önkéntelenül fölemelte az öklét.

– Igazán? – hörgé tompán.

– Mellém ült a pitvarküszöbre, s olyan édesen rimánkodott, hogy engedjem egyszer, egyetlenegyszer csak átkarolni a derekamat, mert megőrül, ha nem hagyom.

– Hát hagyta, ugye? – szisszent föl Matyi.

– Mikor olyan igazán mondta, hogy ő akkor megbolondul.

– Szakasztott Záhony! – rikkantott föl kedvteléssel az öreg.

– Midőn aztán meg akart csókolni, úgy odavágtam a gyomlálástól piszkos kezem a képéhez, hogy finom arcán, tudom, ott maradt a nyoma.

– Ó, ó! – nevetett a bacsa. – Nem haragudott meg?

– A másik arcát nyújtotta ide, hogy üssem meg azt is. Azt mondta, nagyon jólesett neki, és sohasem fog többé mosakodni, nehogy letörölje. Nyájasan búcsúzott el, kérve, jó vacsorát készítsék, mert ha kijárta magát, visszafelé benéz. De nini, ott is jön már!

Olej és Matyi a mutatott irányba vetették a szemeiket, karcsú vadász lépegetett le a domboldalon, zöld hajtókás szürke zubbonyban, térdig érő csizmában, úrias vadászszelvényel.

– Jó estét, juhász! – szólt, kalapját sem érintve meg, amint az udvarba lépett. – Nos, kész-e a vacsora, galambom?

– Fogadj Isten – felelt Olej lehangoltan, egyrészt, mert nem Záhony a vendég, másrészt bosszantotta, hogy a titulusa akként csorbították. Ha nem nála történnék a formalitások illetően megsértése, bizony furcsa dolog lehetne a következzése, mert azért bacsa az ő neve, hogy fölötte áll a juhász hivatalnak, aztán meg azért nagyon kalap az emberek fején, hogy legyen mit megemelni, mikor tisztességes háztájakra lépnek. De csak mégis mind el kell ezt nyelni a vendégtől.

– Készen a vacsora, csak magát vártuk – szólt Anika, s befutott a szobába.

A bacsa közel lépett a vendéghez, s odanyújtotta kérges, nagy tenyerét.

– Kerüljünk beljebb.

A szoba csinos volt és tiszta: három tulipántos láda a szögletekben, néhány pad, egy szék meg egy csinos abrosszal megterített asztal képezték bútorzatát. Falát a juhászok mennyei közbenjárójának: Szent Vendelnek arcképe és földi közbenjárói: a szépen egymás mellé felaggatott kancsók és pálinkás butykosok díszíték, de a legnagyobb ékessége az egésznek a párolgó tál volt az asztalon, melyből finom paprikás pörkölt mosolygott eléjük.

– Tessék hozzálátni, mintha otthon lenne – biztatá a bacsa vendégét, a legöblösebb fakanalat markába nyomva. – Hármunknak elég lesz.

– Négyen vagyunk hozzá.

– A lány nem számít, úrfi, annak ha jut valami, úgy is jó.

A vadász mohón nekiesett az ételnek, s váltig dicsérgette:

– Még ilyet nem ettem.

– Meghiszem. Olyan pörköltet a talári hercegnél sem főznek, mint a brezinai bacsánál.

A vendég mosolygott.

– Bárcsak mindennap ehetném.

A bacsának erre azt illet mondani:

– Jól van, azt eszünk hát holnap is.

– Köszönöm meghívásodat, eljövök.

A bacsa ajkaiba harapott. Ez már mégiscsak sok. Ilyen siheder szólítja "te"-nek, aki még szopós gyerek volt, mikor őt már a nótárius is megkendezte.

Hej, ne volna csak vendég!

– Nemhogy eljön, hanem el sem megy ma. Jó helyen van itt. Anika a kamrában vet majd ágyat. Hova menne most már, mindjárt koromsetét lesz.

– Ide rendeltem a kocsimat az akolhoz.

– Tán a környékről való az úrfi? Ha meg nem sérteném a kérdezősködéssel.

– Innen a közelből.

– Bajjal talál ide a kocsi.

– Dehogy. Az Olej aklánál volt mondva. Téged hívnak, ugye, Olejnek?

– Olej Tamás a nevem, az egész nevem pedig – mondá a türelemből kijött gazda hetykén – Olej Tamás, a Brezina bacsája, és hozzátehetném: ura.

A vendég nevetett.

– Ha te vagy a Brezinának az ura, öreg, mi marad akkor nekem?

A bacsa sértődve nagy szemeket meresztett a nevetőre, s önkéntelenül is kifakadt belőle a kevély kérdés:

– Mi is légyen hát a becsületes neve és állapota? Mert azok szerint szoktuk egymást tisztelni, mi, gyarló emberek.

– Én Taláry Pál herceg vagyok.

Olej kezéből kiesett a villa, ijedten ugrott fel, és elsápadt. Nagy szó volt az neki. A fiatal herceg ült vele szemben, akinél a király is már csak egy paraszthajszállal nagyobb úr; ki gondolta volna.

– Ó, kegyelmes uram... ó, kegyelmes herceg – dadogta félénken –, ki tudhatta azt!

– Nincs semmi baj, öreg – szólt a herceg vidáman –, ha nem is a tied a Brezina, van neked annál többet érő kincsöd is, a szép Anika.

Matyiban, ki ott ült az asztalnál a herceg mellett, jéggé fagyott minden csepp vér, nem bírta volna megmozdulni, vagy egyetlen szót kiejteni, ha fejét veszik sem.

– Nem érték a leány, kegyelmes uram, inkább költség.

E percben lépett be Anika, bort helyezve az asztalra. Elfogulatlan pajkossággal töltött az ifjúnak poharába, s azt mondta neki:

– Aztán csínján bánjék a borral: könnyen megzavarhatja a fejét.

– Eléggé megzavartad már te.

– Mikor már tán azelőtt is zavaros volt – felelt a leány naiv pillantással, amitől a selymes szobák hőisének melegen kezdett a szíve dobogni.

– Ó, te boldogtalan! – förmedt rá az apja. – Miként merészelsz? Ó, ó!...

– No, bizony – felelt vissza Anika gyorsan. – Hiszen nincs cukorból, se nem vicispán. Ismerjük mi már egymást délutánról. Ha megharagszik, majd kibékül a maga kenyerén.

A herceg még sohasem érzett hasonló gyönyört, mint most, amint azokról a duzzadt, piros ajkáról ilyen fitymáló szavak peregtek. Szívébe rajzolódott le a bűbajos ékesszólás. Elhallgatná ezer esztendeig.

– Csitt, leány! Tanuld meg, vakmerő, kivel beszélsz. Ókegyelmessége a fiatal herceg, a mi urunk.

Anika felkacagott. Üde nevetése olyan volt, mint egy tündércsengettyű.

– Jajaj! Majd bizony bolonddá tesznek. Hiszi a piszi. A fiatal herceg nem jár a Brezinára, de még Talárba sem. Bécs városában lakik a színarany palotában, száz vadász lövöldözi a vacsorára valóját, nemhogy ő maga csatangoljon nyúl után a Brezinán. De meg kell is annak az Olejék pörköltje, tejfelt vacsorál az, rozmaringvirág magjából sült kenyérral. Aztán olyan is a herceg, mint a többi ember! Mintha nem tudnám! Nem azért herceg, hogy olyan legyen.

– Bocsásson meg ennek a bűnös gyermeknek, kegyelmes uram.

A kegyelmes úr pedig annyira megbocsátott, hogy elkezdett Anikával versenyt kacagni, amire Anika azon hitben, hogy őt neveti, egyszerre duzzogó, haragos arcot vágott (illetett neki), mire durcásan kifordult az ajtón, olyasvalamit motyogott: kikéri magának, őt ne tegyék bolonddá.

De mikor már künn volt, mégis szöget ütött fejébe a dolog. Hátha mégis a herceg. Hátha eljött Bécsből. Azt Anika is hallotta a csösztól, Lapaj Istóktól, hogy azelőtt egy öreg herceg volt az urok, s most halála után a fiatalra szállott a rengeteg sok

uradalom. Bizony nem lehetetlen! Istenem, milyen kár érte, hogy herceg: mikor olyan módos lenne parasztleánynek is.

Egészen elszomorodva futott föl a létrán, az akol padlására, hogy onnan lenézzen a szürkülő tájra.

Szíve nagyot nyilallik. Csakugyan a herceg. A talári várkastélyon, melynek csillógó bádoggfödele ide látszik, ott lobog a zászló. Lapajtól hallotta, hogy a herceg jelenlétét ez tudatja a környékkel.

... Könyörülő Isten; ő arcul ütötte a kegyelmes urat. Ellenkezett vele, megcsúfolta, kinevette. Jaj, uram, teremtőm, tán fejét is veszik.

Anika szorongó szívvel lépett le a létrán, éppen azon gondolkozva, hová bújjék szégyenletében, és valljuk meg, félelmében is a herceg elől – midőn fényes hintó állott meg a ház előtt, és mire Anika az utolsó fölhágó pálcáig lekászmálódék, azalatt maga Pál herceg is az udvaron állt. Ó, csak meg ne látná.

De bizony azért is meglátja, s valóság-e vagy káprázat, ő maga ugrik a lajtorjá-hoz, hogy a hágcsóról csintalanul felkapva, mint valami pelyhet a földre emelje, amitől Anika nem érez, nem tud semmit, mert minden érzékét fogva, elszibbasztva tartja valamely igézetes félálom, gyötrelmes és mégis kellemetes félébrenlét.

– Mármost elhiszed, ugye, hogy én vagyok a herceg?

Azzal a délceg ifjú nevetve a hintóba pattan, búcsút int kezével az öreg Olejnek, Anikának pedig azt súgja lágy, behízelt hangon:

– De ne legyek én előtted soha herceg, Anika. Te pedig hercegnő leszesz előttem mindig... mindig...

A hintó elrobg, de a búcsúszavak itt maradnak. Csodálatos szavak! Égő tűzből vannak szöve, mely hosszú lángnyelveket ereszt egyenesen a szívnek, amik úgy égetik, úgy megdobogtatják azt, mintha vesztét akarnák. Félrevert harang a szív most: a csodálatos szavakat kongatja folytonosan, és utána egyik estétől a másikig ismétli minden, minden... Éjjel a sötétség kiáltja, reggel a fák levelei suttoják, a hallgatag bércék hangot adnak, a föld párázata azt sóhajtja a füveknek, még a felforrított demikát is erről zúg a pattogó tűzhelyen.

"Te pedig hercegnő leszesz előttem... mindig... mindig..."

És Anika olyan szívesen hallgatja azt, amiről minden beszél.

Egész nap szórakozott, hallgatag. A Brezinák dalai pihennek. Anika nótáit nem hallja ma sem Olej, sem Matyi; valamint a Matyi dudája is néma. Igazibb költészet uralkodik itt ma! Félre a bokorral, erdő jött helyette...

A leány arra gondol, hogy minek is van a világon herceg, mikor olyan szép az, hogy a gerlicemadár nem mondhatja párjának: különb madár vagyok, fényesebb tollam van, nem szerethettek. Olyan nagyon szép az, hogy a gerlicemadár mind egyforma madár.

A bojtár pedig arra gondol, hogy miért lett a duda egyszerre puskává a Szent András napján ólomöntelékben elővarázsolt jövendőbeli vállain...

Szomorú kérdésre szomorú felelet minden jel.

Este, mikor a bacsával hazatért, megint az az újság, ott volt a herceg.

És azután másnap, harmadnap is mindig ott vadászik a fiatal uraság, és mindig betér egy pohár tejre Anikához. Nagyon szeretheti a vadat és a tejet.

Az öreg Olej harmadnap már összeráncolta homlokát e hírre, s így szólt a bojtárhoz:

– Holnap magad nézel a nyáj után. Az uraság sokat vadászik itt. Beszélni akarok veled.

Anika összerezett, s egyetlen szavát nem lehetett venni az este.

Olej otthon maradt másnap. Húsz év óta kétszer sem történt ilyen eset. Az ezer darab birka ugyancsak gondolkozóba eshetik, hova maradt el mellőlük földi gondviselőjük, a hatalom derék jelvényével, az ólmos bottal és a megszokott "nete ne" és "brcs ki" vezényszavakkal. Nem lesz nekik ma jóízű még a só sem, és rosszabb lesz még a fű is! Legalább Olej hiszi úgy, ki szintén unja magát nyája nélkül. Anikát elküldte mindjárt délután üzenettel Lapaj Istókhhoz, honnan csak késő este jöhet meg, maga pedig megtölte a "vászonpipát", abból a boldogtalan növényből, melyért királyok és népek kapnak egymással hajba, amelyet úgy szokott szaporítani a juhász, mint a tavaszi gyapjút: nedves helyen tartja, hol megszíván magát egy kis vizenyősséggel, még egyszer annyit ad ki. Olej rágyújtott, hanyatt feküdt a hímes gyepen az udvaron, és az aklot nézte, szép veres födelét, ékes fehér falait, a kikandikáló izmos gerendákat... Sokáig nézegette, és sohasem tudott betelni vele... Uram, én teremtöm, de helyes kőműves lehetett, aki megalakította!

Amint így báméskodik, mozgó árnyékot vett észre a falon, s amint hátratekint, Pál herceget pillantja meg. Éppen őt várja Olej.

Egyenesen a pitvarajtónak tart, de midőn az ajtómadzagot megrázva, a závárnem enged, kedvetlenül kerül az ablaknak, s bezörget.

– Nyisd föl az ajtót, Anika! Talán elaludtál, szép tündérem, kis báránykám...

De bizony hiába zörget a herceg, a báránka nem eresztette be, helyette Olej durva hangja felelt:

– Be van csukva az ajtó, kegyelmes uram. Én vagyok itt, ha talán valamit parancsolna hercegséged?

– Hm! Te vagy itt, öreg Olej? Nos, hol van Anika?

Olej megrázta cifra tüzőjét derekán, aztán végigsimította nagy barna kezeivel homlokát.

– A leány nem áll az uradalom szolgálatában – szólt –, én és egy bojtár vagyunk itt kegyelmességed rendelkezésére: a leánnyal csak én rendelkezhetem.

Taláry Pál csodálkozó szemeket meresztett Olejra.

– Mit akarsz ezzel mondani?

A bacsa egészen közel lépett a főúrhoz, és megrázta ökleit a levegőben. A bornyúszájú ing szétvált, s látni hagyta hatalmas izmait, füstös hangja dörgővé, viharossá vált:

– Azt akarom mondani, hogyha ott az akol környékén vadászgat ezentúl, bár a puskáját csak madárseréttel tölti, könnyen megeshetik, madár helyett medvével állhat szemben.

És e szavainál jellemzőleg öklével saját mellét ütötte meg, mintha mondaná: "Én leszek az a medve."

A hatalmas úr, kinek hetven faluban harangoznak, ha meghal, s kilenc vármegyében süvegelnek, ha él, oly piros lett, mint a pipacs, s amint ott állt, nem tudva, hova legyen, mit feleljen, amint a brezinai bacsa reá szegezte nagy, vérben forgó szemeit, s e nézés behatása alatt elkezdtek a lábai reszketni. A puska, melyet a válláról leemelt, hogy tán Olejra szegezze, szintén reszketett.

– Megfeledkeztél, kivel beszélsz? – hebegé.

– Tudom, kivel beszélek: urammal. De kegyelmességed se feledkezzék meg, kivel beszél.

– Vajon kivel?

Olej magasra emelte fejét, kevélyen, mint egy hős.

– Annak a leánynak az apjával.

Taláry könnyedén bólintott. Egy jó gondolata támadt.

– Jól van, bacsa, úgy beszélek hát veled, mint egy apával illik. Nekem a leányod kell mindenáron.

– Én pedig nem adom semmi áron.

– Hallgass meg, bacsa. Mit szólnál hozzá, ha ez az akol a tied lenne minden birkájával, ha neked ajándékoznám?

A bacsának nem lehetett volna nagyobbat mondani. Az ezereggy éj szemkáprázta-tó regéi mind csak hitványság e vakító valósághoz képest! A brezinai veres fődélú akol, a kilenc vezérkos, a száz selyeműrü és a többi birka mind az övé lenne. Mennyi kevés maradna ezenkívül a többi embereknek, kik még a világon vannak!

Ingadozva állt ott, mint a mérleg, melynek egyik serpenyőjébe egy olyan súlyú darabot dobnak, mely még akkor meglógázza azt egypár percre, ha nem nyomná is tán alá később.

A herceg gyönyörrel nézte e biztató inogást.

– Így aztán igazán te lennél a Brezinák ura.

A bacsa mereven nézett maga elé. Fényes képek vonultak el lelki szemei előtt a jövőből. Aranyos csat lesz a tüzőjén; selyemből lesz az inge; mikor a nyájjal kimegy, mézes-pálinkás butykost fog hordani utána egy szolga, ki csak arra való lesz, valahányszor egyet húz a butykosból, kedves egészségére kívánja, minden élő ember megsüvegeli s megirigyli; ni, ott megy a brezinai bacsa, kinek annyi a gazdagsága, kincse, hogy a burkus király ládafianak sem válnék szégyenére.

Olej megrázkódott.

De azt is megtudják, ki adta neki a rengeteg kincsét, és azt is megtudják, miért adta. Mit ér minden hiú becsületetés, ha egy nagy fekete árnyék jár majd a nyomában? Egy nagy fekete árnyék – az önvád.

– Nos, Olej, határozz!

– Nem, nem, kegyelmes úr, hagyjon el engem, kérem. Hagyjon el, hagyjon el. Becsületes szolgája voltam apjának, ne csúfolja meg ősz fejemet!

– Vigyázz, ne hamarkodd el! Nem mindig találsz tékozló kedvemben. Ezer ember közül egy, ha visszautasítana ilyen ajánlatot! Anikát szeretem, magammal viszem Bécsbe, olyan jó dolga lesz, mint egy grófkisasszonynak. Ő maga is szeret engem, s szívesen jó. Mit gondolkozol hát, öreg Olej? Ide a tenyeredet!

Az öreg arcáról nagy verejtékcseppek gyöngyöztek, halk, reszkető hangon mondá: – Soha!... Soha!...

Bolond vagy, esztelen vagy. Értsd meg, mit kívánok. Azt, hogy szemet hunyj, ne vicsorgasd a fogadat és ne ordítozd tele a világot. Ezért adom oda az aklot s juhait. Semmi szenny nem fog hozzá tapadni. Ha például megszöktetem Anikát, tudtod nélkül történik, nem tehetsz róla. Ez csak a sors kereke lesz, melynek küllőibe nem lehetett kapaszkodnod.

Olej elfordította a fejét.

– Minek mondta hát el akkor – hörgé tompán –, cselekedett volna anélkül...

– Jó, tehát anélkül fogom cselekedni – szólt a herceg hirtelen megfordulva –, Isten megáldjon!

Ezzel siető léptekkel, füttyörészve távozott.

Olej a falnak tántorodék. Elhagyta ereje. Kiáltani akart még valamit a távozó után, de csak a szája mozgott, hanggal nem rendelkezett; vadul forgó szemei leírhatatlan pillantással szegeződtek a herceg után; ijedség, undor tükröződött bennük.

A falhoz lapulva s támaszkodva tántorgott be a szobába. Feje szédült, gyötrelmes gondolatok gomolyogtak benne, melyek mint megannyi meredek hegyről guruló szikla, lassan a szívére ereszkedtek, és összeszoríták.

– Jaj, a kólika! – kiáltá hörögve.

A bércek visszamondták: jaj, a kólika.

És Olej tudta jól, hogy ez nem igaz. Az ember hazudik önmagának.

A szobába érve, ágyba feküdt, elhitette magával, hogy kólikában szenved. Eleinte nyögött, mint egy beteg vadállat, később aztán kísértetiessé vált arcát a párnák alá rejtve, azon könnyebbséget találta fel kínjai elviselésében, hogy elkezdett énekelni.

Hátha a daltól kölcsönként gondolatok elkergetik az ő fekete gondolatait?

Sokáig kínlódék így, mígnem feszülten figyelve, meghallotta künn az Anika ruganyos lépteit.

– Megjött, látni fog! – kiáltá az öreg ember, és fölugrott, mint az őrült. Átellenben az ágygal a tükör függött, mely dült arcát mutatá; megállt előtte, üvegesedő szemekkel nézve a saját énjét – aztán egyszerre fölördített, fölemelte öklét, odarohant és oly rettenetesen ütött rá, hogy millió darabra zúzódva pergett szét üvegje.

Kezeiből a vér folyt, szemei fölfelé fordultak karikáikkal, mire Anika bejött a Lapajtól hozott üzenettel, eszméletlenül hevert a földön.

Anika el nem bírta gondolni, mi baja, sietve föllocsolta vízzel, és ismét ágyba fekteté. Egész éjjel félrebeszél, vívódva csodálatos szörnyekkel, kígyókkal, sárkányokkal, mik a szívét marták, és a máját akarták kivájni. Hajnalra jobban lett, kihajtotta a nyáját Matyival, de nem költötte fel Anikát, mint egyébkor szokta, reggeli végett: úgy mentek el éhgyomorral.

Szép nyári reggel volt. A természet derült mosolyából minden tárgynak jutott. A harmatos fű buján kínálta magát a birkáknak, s azok szót fogadva, vígan ropogtatták, a madarak szintén vidáman csicseregtek... egyszerűen, olyan kellemes reggel volt, minőt a poéták szoktak megénekelni, de amely mindig mögötte marad a valóságnak: a természet az egyedüli, melyet a fantázia nem szépíthet, nem nagyíthat, csak törpíthet.

Minden vidám volt, csak Olej mogorva és Matyi szomorú.

Olej nem találta helyét egész nap. Feküdni rossz volt, a nyáját dirigálni, kast kötni is unalmas volt, járni-kelni fárasztó volt, gondolkozni, ó gondolkozni gyötrelmes volt.

És mégis lehetetlenné vált menekülni a gondolatoktól; megrohanták, utánamentek mindenüvé, elől ügettek minden foglalkozásában.

A gondolatok szemtelenek, és nem engedik magoknak azt mondani: "Takarodjatok innen!"

Mi lesz Anikából? Ő el akarta adni gyermekét, ő, Olej Tamás, a brezinai bacsa. Kincsért, gazdagságért a vérére alkudott. Soha! Soha!

És az a hang, mely tizenhét éve bolyong az erdő fái közt, ma már harmadszor szólította meg szemrehányólag: Tamás! Tamás!

Irtóztató! A kilenc vezérkos csengője mikor összevág, ebbe a rímbe megy ki: "Aklot cserélt... becsületért."

– Hej, bojtár, szedd le azokat a csengőket!

Matyi engedelmeskedik, de el nem gondolhatja, hova lett a bacsa esze.

– Hej, bojtár, hallod-e, hagyd a csengőket: mást gondoltam. Vedd föl a szűrődet! Mennyi idő lehet?

– Túl van a nap a fele útján.

– El fogsz menni Talárba.

– Értem, gazduram.

– Ott a hercegi kastélyba mégy, s azt mondod, hogy a brezinai bacsa küld, magával a herceggel akarsz beszélni.

Matyi úgy figyelt, hogy a lélegzetét is elfojtá.

– Beeresztenek. Oda fogsz állni a herceg elé és ezt fogod neki mondani, szóról szóra: "Kegyelmes uram, azt üzeni a brezinai bacsa, hogy abból a bizonyos dologból soha nem lehet semmi: tegyen le róla, kegyelmes uram." Megértettél-e? Siess!

Matyi szerette volna még jobban megérteni, mi az a bizonyos dolog, de a bacsa kevély természete nem tűri a beavatkozást, de még a kérdezősködést sem. Ösztönszerűleg sejté, hogy az üzenet nem lesz a hercegnek kedves – és sietett vele.

Uzsonna ideje volt, mire megjárta Talárt. Lihegve, fáradtan, és mégis füttyörészve került vissza. Hol a pokolban szedte ezt a jókedvet?

– Mit üzen a herceg? – kérde a bacsa fojtott hangon.

– Hát csak semmit, gazduram: még annál is kevesebbet.

– Tán bizony nem is beszéltél vele? – faggatá szorongva.

– De nem ám – felelte nyugodt lelkiismerettel.

– Nem parancsoltam? – ordítá dühösen.

– Akár parancsolta, akár nem... a herceg ma déltájban elutazott Bécsbe; oda csak nem mehettek utána – szólt a bojtár némi kötődéssel, azon biztos tudatban, hogy jó hír hozója.

A bacsa nem szólt semmit, csak a szemei düllede ki, és arca sápadt el még jobban. Nyakába kanyarította a halinát, és elkezdett eszeveszetten futni hazafelé. Sejtelme valósult.

A ház előtt friss keréknyomok látszóttak. Bent a szobát üresen találta.

Anika hétköznapi ruhája hevert az asztalon: a fehér pettyes kendő, az olajos pruszli, a zöld rása szoknya és a skófiummal kivarrt, viseltes sárga ködmön. Az ünneplőjét vitte magával. A ködmönre egy írás volt kiterítve, a talári herceg címeres pecsétjével, fogai közt kardot tartó oroszlánal. Ez az ajándéklevél az akolról és nyájról.

A bacsa szívébe mintha éles kést döftek volna, mikor ezeket megpillantotta. Mindent kitalált, mindent megértett. Az önvád találékony útmutató! A herceg úgy tett, amint ő hagyta meg neki: magától cselekedett, és pedig villámgyorsan.

Az öregember megsimogatta a homlokát, tétován nézett körül, és elkezdett kiáltozni kétségbeesetten:

– Anika! Anika!

Tudta pedig, hogy nem jó felelet sehonnan. Hol van már Anika azóta! Bécs városa felé röpíti a vasút!

Midőn aztán jól kikiabálta magát, egyszerre elcsöndesült, sápadt arcáról eltűnt a bánat és kétségbeesés, sötétté, dacossá vált, kiment az ajtóba, leült a küszöbre, s megtömvén pipáját, oly egykedvűen eregette ott a füstöket, mintha legfőljebb azon tündödnék, lesz-e vajon eső holnap?

Egyszerre azonban hirtelen felállott, és megfenyegette mutatóujjával az eget.

– Hallod-e, Isten? Mutatok én még ma neked valamit!

Aztán megint leült, s mintha egyéb dolga se volna, pipázott szakadatlanul.

Csak akkor emelkedék föl ismét, midőn a nyáj Matyi kormányzata mellett besétált az udvarra.

– Jó, hogy jössz, édes Matyi fiam – szólt a bojtárhoz, oly nyájasan, mint soha azelőtt. – Egy sürgős írás van odabent az asztalon, melyet rögtön el kell vinned a tisztartó úrhoz Talárba; küldje a kegyelmes úr után, de ne pecsételje be még ma, várjon holnapig. Holnap több írivalója is lesz hozzá.

– Mindjárt bemegyek érte, gazduram.

– Ne fáraszd magad, majd kihozom.

– De legalább egy kis főtt ételt hadd kérjek Anikától.

– Ne bánts. Itt ez a pénz, ihatsz és ehetsz útközben.

Matyi fejét csóválta. Mi történhetett odabenn, hogy az öreg be nem eresztí? Bizonyára Anika végett. Tán alszik? Tán sír? Pedig olyan jólesnék Matyinak, ha megpillanthatná legalább fél percre, hogyan néz ki. Mindennap látja, mindig előtte lebeg, s mégis mindennap elfelejti a kinézését. De furcsa is az a szerelem.

Mindegy no, ma csak hadd evődjék a herceg távozása miatt, holnap– holnapután már megint visszatér a szeretete őhozá. Megint duda lesz az öntött ólomfigura vállain...

Matyi jókedvvel indult el a herceg által otthagyott okmánnyal. Olej keresztbe tett kezekkel nézett utána, míg csak beláthatta, csak aztán fordult be az akolba.

Sorba járta kedvenc birkáit, itt-ott megállt, egyik vagy másik előtt, és értelmetlen félszavakat morgott hozzá; végre még ezek a félszavak is elvesztek előtörő zokogásába. A brezinai bacsa sírt, mint egy gyermek.

Mélyen lehúzta kalapját szemére, ne lásson alóla semmit, úgy ment ki az akol ajtaján. Midőn kiért, kétszer fordítá meg a kulcsot az ajtózárbán, mint mindig tenni szokta éjszakára, de amit sohasem tett meg azelőtt, most egyenesen a vályú melletti kúthoz lépett, s a kulcsot egy nagy sóhajjal a kútba dobta.

Most már a dologhoz látott, bár már sötétedni kezdett. Az udvaron egy boglya száraz nád volt, azt emberföldről gyorsasággal hordta szét, s az akol körül állítá föl, tömötten, vastagon.

És mikor mindennel kész volt, felölté cifra halináját, és meggyújtá a nádat vagy hat helyen: egy nagy égő kévét pedig, fölhágván a létrára, a takarmánnyal telerkott padlásra dobott.

A szél mohón kapott a vígan lobogó tűznyelveken, s egy pillanat alatt óriásokká nevelte.

A híres brezinai bacsa pedig futott tüskön, bokron keresztül irány, cél nélkül; vizsgálta sem nézett többé... Minek is? Tudhatta úgysis, mi történik. Amerre futott, mindenütt világos az erdő, mintha fényes nappal lett volna. Messzebb azután, ott, hol

a sűrű fákon át nem tudott hatolni a tűzfény, valami csodálatos, hernyóalakú állatok szálltak a levegőből arcára, mik csípték és viszketegséget okoztak... Egyet megfogott futtában, markába vette, hogy megvizsgálja, mi! Nem hernyó volt, hanem fekete pernye, mit idáig hozott a szél a brezinai égő akolról...

És a brezinai bacsa egyre futott. A jó Isten tudja, hol fog megállni?...

Midőn Matyi hazakerült hajnalban, a brezinai aklot nem találta sehol, csak egy nagy füstölgő foltot a helyén. Halomra dőlt gerendák, leomlott falak, megfeketedett csontok...

Emberé volt-e valaha az a csont vagy birkáé?

Az a nagy, megdöbbenő talány, mely előtte kitérült, összeszorította a bojtár szívét.

Anika és a bacsa nevét kiáltozta.

Senki sem felelt.

"Istenem, hol lehetnek?"...

A tüzes sziporkák, mik itt-ott kicsillogtak a hamu alól, bizony nem adtak erre feleletet.

És a brezinai völgy csendes azóta, kövér fűvét nem tapossa sem ember, sem állat; évek jönnek, mennek, a vadkörtefa meghozza gyümölcsét meg elhullatja, a fű megnő, és újra kiszárad, csak egy nagy fekete, négyszögletű folt nem zöldül ki soha. Ki tudja, miért nem? Még a búsongó nóta is csak annyit mond útbaigazításul:

Ott künn a Brezinán az a fekete folt,
Fekete folt helyén valaha akol volt...

Lapaj, a híres dudás

Tűzhelyalapító tót atyánkfia nyes magának nyolc darab másfél öles husángot, azoknak meghegyezi mind a két végét, s beszúrja a földbe sorjában mintegy másfél arasznyi távolságra, miáltal vázát nyeri leendő tanyájának. A félkört képező husángok tetejére odaköt madzagokkal egy végig lefutó mogyorófavajtást, összetartó kapocsnak, mely egészen olyan, mint az oldalbordák foglalatául szolgáló hátgerinc. Most aztán berakja a kezdetleges alkotmányt gallyakkal, gazzal, nyirkos fűvel, oldalait kibéleli csalamádéval, lekonyuló hátára odaköt "másli"-nak egy füstös, ócska zsúpot, s kész a rendőrségi palota.

Félelmetes, hivatali tekintélyt kifejező hatással uralkodik egy-egy dülő fölött, méltó tisztelettel és megdöbbenéssel halad el mellette minden jó és rossz járatban levő jámbor keresztény lélek, mert a gonosz cselekedetek megtorlásának "első fóruma" ez, melynek külseje nyomban elárulja, hogy ha kisebb is valamivel, mint a vármegeyház, annak a képére ütött; egy vérből való azzal.

De igazi méltóság, hatalom csak akkor ömlik el a csőszkunyhón, ha egy nagy kerek folt feketedik előtte, jeléül a büntető igazság jelenvalóságának, melynek személyesítője, Lapaj Istók, a híres dudás, az itt föllobogó rőzsetűznél süti a burgonyát s néha egy kis "méretlen" húst is, mely iránti vonzalmát az ősoktól, juhász elődeitől örökölte.

Még nyomatékosabb a hatás, ha a nagy görcsös bot, a hatalmi jelvény oda van támasztva a "guliba" oldalához, vagy ha tán mindenki elrettentésére a vörös szegélyű "halina" is kint lóg a homlokozaton, mert ez esetben majdnem kétségtelen, hogy a csősz, az éles szemű Istók, bent pihen, s a hasadékokon kilát a határra, keletre az egyik szemével, nyugatra a másikkal. Olyankor még a nyúl sem mer arra járni!

Nem lehetetlen különben az sem, hogy az egész dolog csak gyalázatos fortély, s míg itt a szűrűjás és bot őrzi a vidéket, addig a gazdájok, a híres Lapaj, más irányban kalandozik, mert bizony széles, terjedelmes az ő hivatalos köre, s tudomány kell, hogy valaki oly tökéletességre vigye, mint ő, ki minden csínját-bínját érti szakmájának, melyet sokszor úgy kell betölteni, hogy önmagát megsokszorozza.

Nem tréfadolog ám az ő kenyere; meg van szolgálva emberül, s ha az izzadó munkás irigykedve nézi, mikor Lapaj Istók hason fekvé bámulja a napot, bizony nem gondol rá, hogy őkegyelmének meg van fordítva a világ rendje, s amit más ember fia a nyugalomnak szentel, neki az éjszaka a megháborítója.

Az ő hivatalos órái este kezdődnek. Az egész természet alszik, neki ébren kell lenni. Méla csönd ül a tájon. Az öreg Fátra mogorván néz le fényes szemeivel: a csillogó pásztortüzekkel az éjbe, a felhők feketén ereszkednek alá, mintha láthatatlan köpenyt akarnának a tolvajok nyakába lebecsátani, míg a költői Garam

habjai alatt a völgyben gyanúsan locsogják: "Lapaj, nem lát ilyenkor. Csopp, csopp, csopp! Lophattok most!"

De bizony nincs igazok; Lapaj ilyenkor lát a legjobban.

Kint guggol az ajtó előtt. Tüzét kioltotta politikából. A tűz rossz szövetségese a rendészetnek: őt messziről látják, ha tűz világítja meg alakját, s ő közelre sem lát miatta. A tüzet csak a "zapekacská"-ban tűri ilyenkor. Ott a maga helyén van, hogy megbirkózzék az átkozott nyirkos dohánnyal, melyet fonnyadt burgonyaszárral szokott keverni, mert hát szép dolog az, ha okos ember megtesz egy ilyen mihaszna növényt "magyar kir. dohányynak". Aztán jól ízlik így is. Füst, füst! Lapajnak semmi panasza ellene, élvezettel szívja, s szemei andalogva követik, míg csak láthatják a bodor karikákat, amint fölszállnak a nagy semmibe, s belefogódzkodnak a felhőkbe. Reggelre harmat lesz belőlük.

A némaságot csak néha szakítja meg kollégáinak szellőszárnyon ide hajtott hangja a faluból – a kutyaugatás és a kakaskukorékolás. Azok a falut őrzik; ő a mezőt. Lapaj jó ismerősük, s kettőt lehetne tenni egy ellen, hogy majdnem érti őket. Hangjukat legalább ismeri, tudván: a Svarka Mátyás "Viszkocs"-a, vagy a Lipták Marciék "Ulan"-ja-e a felszólaló. A kakasnemzetséggel sincs különben: sőt e tekintetben a huszonkét éves tapasztalás (mióta a határ fölött virraszt) egy mindig jól járó óra fölfedezését akasztotta nyakába.

Az első kakas, rendesen a rektor uramé, már tizenegy órakor kezdvén éneklését (s jobb torka van, mint a gazdájának), talán mert ez a legéhesebb a faluban, siet elkiáltani az éjfél, hosszú az ideje, s azt hiszi a bolond, hogy így hamarabb jó meg a reggel. Utána az özvegy tekintetes asszony, a tisztartóné kokinkínai szárnyasai veszik át a szót – éppen fél tizenkettőre. A tiszteletes úrék kakasa a legpontosabb, éjfélkor kukorékol, mint a parancsolat; könnyű neki, orra előtt a toronyóra, leolvashatja. Az eklézsia után a közönséges hívekéi szólnak bele az éjbe, ki vékonyan, ki vastagon, ki egészen köszörületlen hangon, amiket Lapaj mind meg tud egymástól különböztetni, mintha egyenként lenne ismerős mindeikkal.

Öröklött tudomány ez, nemzedékről nemzedékre száll. Lapaj öregapja számadó "bacsa" volt a hlinai akolban, ami a juhászvilágban legalább akkora rang, mint a közönséges életben a főispánság: apáról fiúra, unokára fényt vet az előd ez állása. Apja vödörből csöbörbe csöppent, egyszerű juhásszá lett, de ő is kint élt a természetben, s eltanulta titkát, összeszokott annak jámbor lakóival: az állatokkal, s inkább tartozott közéjük, mint az emberekhez. Tömérdék birka volt a keze alatt, egyforma, kifejezéstelen arcú állatok, melyeket nem különböztet meg elütő arcszín, különféle homlok, saját testhordozás, jellemző hang, annyira egymás képére vannak teremtve, mint a lóhere levelei. Nincs is olyan akadémiai tag, kinek tudmánya el bírjon igazodni: melyik az egyik és melyik a másik; de bezzeg a juhász ösmeri mind, az ő szemei behatolnak a rejtett vonásokig, melyeket közönséges ember megfigyelni nem képes, nemcsak megismeri külön-külön a maga birkáját, legyen elszórva bármely óriási idegen nyájban, de még a nemzetségét is tudja,

anyjára s nagyanyjára is emlékszik. Mesének tartanám, ha annyiszor meg nem győződtem volna róla.

Lapaj az ősoktól örökölte éles megfigyelő tehetségét, s ha leszorult is az arisztokratikus juhászpályáról, hasznát veszi annak mint csősz is. Nagy örökség neki, hogy édesanyja a természet, s legközelebbi rokonai az állatok. Amaz nem mos-tohaanya, ezek jobbak, mint az emberek. Legalább olyanok, aminőnek mutatkoznak, meg lehet őket ismerni, tenyerükön hordják a tulajdonságaikat.

A ló megrágja, csúfosan elrondítja a káposztát, ha beleszabadul; a kutya, mint a filozófus, bebarangolja ősszel a kertet, s nagy kárt tesz néha a féltett gyümölcsösben; ökör, borjú egyenesen szalad a lucernáznak, pedig attól fújódik föl, nemhogy a jóízű csalamádét hajhászná (no, de azért ökör, a boldogtalan), a tudósabb malac a föld titkaiban turkál, s könnyen boldogul, mert az élehetetlen krumpli csimbókos szárat tol ki saját vesztére.

S míg az állatokról előre tudhatni, mi van a begyűkben, s jönnek nyíltan, ösztönük által hajtva, addig a legveszedelmesebb ember alattomban, álnok ravaszsággal közelít, kilesve a Lapaj távollétét, fölhasználva álmát, a sötétséget, az őszi ködöt, s amit két szeme lát ilyenkor, a két keze utána nyúl.

Az embert nem lehet kiismerni. Barátságos arccal jő, szíves jó estét kíván Lapajnak, megkínálja dohánnyal, pálinkás butykosából húzni enged neki egyet, s Istók már azt hinné, no ezt most a barátság hajtotta ide, mikor rövid idő múlva rájő, hogy a legszebb káposztafőnek lába támadt, s hogy az óriás úritök is, a határ büszkesége, melyre a tiszteletes asszony még a nevét is kivájta kötőtűvel, utánuk kérezkodott.

Csoda-e, ha nem szereti az embereket? Méltán gyanakodó, bizalmatlan irántok; nem is volt, s talán sohasem is lesz velök közelebbi érintkezésben. Alig bírom fölfogni, hogyan s kitől tanult beszélni, s azt meg már éppen nem, hogy azóta el nem felejtett.

De miről is beszélne, még ha volna is kivel? Neki nincsenek sem örömei, sem fájdalmai, következőképp gondolatai sem, melyeknek kifejezést kívánna adni. Hiszen már az egész tót faj hidegebb, szenvedélytelenebb, érzéketlenebb, mint a magyarság. Nem is csoda. Hidegebb tájék szüli őket, későbbben kel föl nekik a nap, korábban nyugszik le, s még déltájban is bágyadtan melegít, mintha nem tenné szívesen. A természet ismeri már őket, s nem veszi nekik rossznéven, hanem szépen hozzájuk alkalmazkodik.

Gyümölcsüket, a diót, mogyorót, kemény héjba zárja; földjüket telerakja kővel, hogy az sohase mosolyoghasson igazán, s ne öltözhezzék föl egészen vidám ünnepi ruhába; a derült égből csak egy kis darab jutott nekik: a többit elzárják előlük komor, hóborította bércek.

A szelet, vihart ott tartja a Fátrában, s ha kiereszti, annak lehelete őket éri előszőr; a tavaszt nyáron hozza meg nekik, a nyarat semmikor, hanem ahelyett oda-küldi nyakukra a telet, amikor az még senkinek sem kell. Nekik minden jó, mindennel meg vannak elégedve. Csendes, türelmes nép.

A természet csintalan packázását majmolja minden. A búzakalász nem nő meg, csak feleannyira, mint az elkényeztetett alföldi rónán, s oly apró, kedvetlen szemeket hoz s keményet, mintha maga sem vágnék egyéb lenni korpánál: káposztájuk emeleteket épít ki magából, ahelyett hogy szépen összeborulna, s nincs az a hatalom, mely haraszt voltából kivetkőztesse; körte, alma elvadul, s ízétől Szibériára gondol, aki beleharap.

Még a szerelem költészete is, mely minden népnél minden bérceken, minden völgyben üdén csendül, mely széles e világon forró, mint a tűz, andalító, mint a virágillat, őnáluk fanyar, színtelen és furcsa:

Kedvesem oldalánál ültem,
Szíveink dobogni kezdtek, orcáink kigyúltak,
S már-már elcsattant volna az első búbajos csók.
De e pillanatban a pipám kialudt,
S kénytelen voltam eltávozni, hogy azt megtömjem.

És ez nem valami tréfás, humoros vers ám, hanem szomorú, bánatos melódiájú dal. A legény viharos fájdalommal siratja a végzet ádáz kezét, mely az édes pillanatot semmivé tette, kioltván a "zapecskából" a szuszt, mely nélkül semmiféle boldogság nem tökéletes e világon.

Lapaj Istók be szépen, be szívhez szólón tudja ezt a dalt eldudálni! Pedig hát ő még ezt sem érzi át. Nem szeretett soha senkit. Leányarcnak nem volt rá hatása a földi életben.

Nem emlékezett, hogy szíve (ha van) valaha megmozdult, sebesebben dobogott: pedig bizony elég alkalma lett volna rá, mert ő dudál minden valamirevaló lakodalomban a vidéken. Sok szép lány talpa viszketett már meg az ő híres nótáitól.

Hol tanulta ezeket olyan szomorúan, olyan édes fájón, olyan selyemlágyan, viharos vígan, hogy aki meghallja, majd a szíve reped meg bánatában: de azért mégsem reped meg, hanem megolvad, viasszá válik, s csodás tündérérzelmek nyomódnak beléje... aztán még jobban szétfoly, most már nem is viasz többé, hanem folyó méz, amely édes a duda szavától, s mely nyomban keserűvé válik, ha Lapaj búsat fúj, éppen mint a méz, ha egy méregmorzsa hull beléje?

Ki volt mestere a természet fiának, aki nem társalog az emberekkel? Tán a saját szíve tanította? Nem. Az közömbös, idegen. Bércek, hegyek, völgyek hallgatagon néznek rá, mint ő rájuk; azok sem tanították. Hallgató közönsége: a káposztafejek és a kukoricaszárak nem buzdították tapsaikkal. Hol, kitől nyerte hát a dudálás hatalmát? A juhászbojtár, ki gyermekkorában megmutogatta neki a fogásokat az eredeti hangszeren, maga kontár volt, más pedig messze földön nincs, aki ehhez a művészethez értsen; Hikszum Nógrádban lakik a hegyek lábánál, Petrus meg valahol Nyitrában.

Aztán Istók sohasem távozott el vidékéről, kivéve régen, fiatal korában, pályaválasztási vajúdásai közt őt is meglepően a nemzeti hivatás láza, mely abban áll, hogy a törékeny fizikai testeknek a mulandósággal folytatott küzdelmében a gyengébbek pártjára áll, s a drótozás által segíti dacolni a végzettel (egyéb rebellis

hajlam nincs is a tót népben). Istók e pályán messze világba elkalandozott, de egy fél év múlva megunta dicséretes foglalkozását, mely a halhatatlanság nagy eszméjét a lelketlen cseréptárgyakra is kiterjeszti, s haza kerülve, az éppen üresedésben levő kerülőséget foglalta el.

Ő maga nemigen emlegeti Óperencián-túli útját, hanem a tiszteletes úr, ki igaz lutheránus létére külső országba, világhírű burkus népek között szedte föl a tömérdek igét s bölcsességet, mit most vasárnapokon apródonként hullatgat szét jámbor hívei közt, gyakran beszéli, hogy amint egyszer kétévi távollét után éppen az édes hazai földről álmodozva ballag Berlinnek utcáin, egy szurtos, falujabeli alakot pillant meg örömben úszó szeme: gyermekkori játszótársát, Lapajt, ezerrétű drótkarikával a karján, széles, rézcsatos szíjjal a derekán.

– Te vagy, igazán te vagy, édes Istók? – kiáltá nyakába borulva a hazájából jött drótosnak, kinek bocskorán tán még otthoni por is van.

Lapaj közönyösen fejtőzött ki karjaiból.

– Úgy no, az Istók vagyok: hát aztán? – s azzal zavartalanul haladt odább, parányi meglepetést, örömet sem érezve a találkozás fölött.

– Lapaj! Lapaj! Állj meg hát! Talán nem ismertél rám?

Erre (a tiszteletes úr előadása szerint) hősünk mégis megfordult, s bosszús hangon visszafelelt:

– Hopp no! Mit akar? Maga a tiszteletes úr "student" fia. Tán van valami drótozni valója?

Valahányszor a tiszteletes úr az epizód elbeszélésébe bocsátkozik, ami igen gyakran megesik, mert Istenem! hisz oly kevés történik egy emberrel, akit a "hegyek elnyelnek" (ezt a kifejezést használja ama fátum jellemzésére, mely széles tudományát e szegény, félreeső tót ekléziába temette), hogy kénytelen ahhoz ragaszkodni, ami már rég megtörtént; amivel pedig ezen kívül egy fiatalkori csíny emléke, egy állítólag jelenlétében végbement nagyszerű verekedés és harmadikul a tiszteletesné asszonnyal csodálatosan keletkezett viszonya képezik élete magát és főmozzanatait, s miután az anyatermészet jobb sorsra érdemes bőbeszédűséggel áldotta meg amaz idő óta, ahogy az iskolai lecke-fölmondás alól kikerült, nem lehet csodálkozni, ha az annyiszor fordult elő társalgásában, mint bizonyos megunt ételek némely vendéglő étlapjain. Annyival is inkább megengedhető ez neki, mert e története lelkipásztori lében eresztetik föl a hívek épülésére, kifejtve, hogy a tót népben nincs gyöngédebb érzélem, s nincs fogékonyság a szülőföld iránt, s hogy Lapaj egy korcs, egy darab fa, ki nem érez, ki csak azért látszik teremtvé lenni a világon, hogy egy széles karimájú kalappal több fogyjon el a tizenkilencedik században.

Mindezek dacára azonban szereti Lapajt, s télen, mikor a természet magára csukja az ajtót, úgyhogy Lapaj is kiszorul öléből, az ekléziának messze a "lazok"-ban fekvő s ilyenkor elhagyott malmában van lakása; a tiszteletes úr adja, amiért aztán tartozik tavaszig az üres malomra felügyelni; az erdő pedig anyagot ad a foglalkozáshoz: a kosár- és méhkaskötéshez, a lapát- és gereblyefaragáshoz.

Unalmas lakás, szaporátlan munka! Ember ritkán fordul meg e helyen, de farkas gyakran. Legföljebb farsang táján vetődik be egy-egy vidékbeli, ki megalkudni jó a dudáshoz, lakodalom lévén esendőben házánál.

Sok szószaporítás ilyenkor se történik. A Lapaj művészetének szabott ára van, melyből nem enged semmit! Egy verdung dohány, estefelé egy kancsó törkölypálinka, éjfél tájban egy icce mézes, hajnalban pedig egy meszely szilvapálinka, enni torkig, készpénzben nyolc garas. Nem kevés, de nem is sok, kivált ha egy kicsit szétnézünk a világban. Ott van például Hikszum, a kékkői dudás! Egy Balassa báró Olaszországból hozott piktorral festette le dudástól, bocskorostól, képét odaakasztották a palotaterembe palatinusok, főispánok közé, és arannyal fizetik. Petrust, egy másik világraszóló dudást meg a nyitrai gróf lát el mindennel, s olyan dolga van, hogy borban fürdik, zsír az étele, olvasztott vaj az itala (aminő életmódot pedig a tót fantázia is csak a jövő életben ígér az igazaknak).

S Lapaj mindkettőjőknél nagyobb, híresebb. Ő nem tudja azt, de más mindenki tudja, mert a két nagy dudás, mint a nép beszéli, hetedvármegyéből kergetve a hiúság és féltékenység által, egy éjszaka álruhában fölkereste Lapajt kunyhójában, lefizetvén nyolc garast egy nótáért, ha igazán olyan legény-e, mint a híre?

Istók elfújta mélabúsan, édes-fájón a hegyek legszomorúbb nótáját, hogy még a hold is megállt hallgatni az égen, a gyönyörtől megittasodva, s a vén folyó habjai megszűntek locsogni, zúgni, nehogy zavarják:

Hej, szomorú akol

Ott künn a havasban:

Bacsa talpig vasban!

Hiányos a nyája.

Hikszum nem várta be a dal végét, szégyenletében futott a világnak, s még ma is szalad, ha el nem fáradt; Petrus pedig sírva fakadt, mint a gyermek, s amint visszatért a faluba, hol dudáját hagyta, az volt első dolga, hogy fogott egy bicskát, s kettéhasította nagy dicsőséget szerzett szerszámát, mely most már csak hitvány doromb az ő szemében, mióta Lapajét hallotta.

És nagy elkeseredésében fűt, fát kikérdezett: hol tanulta, kitől tanulta Lapaj a művészetét? Ha addig él is, ha térdig kopik is a lába, ha a világ legvégén lakik is, fölkeresi a tanítómesterét, s kitanulja még jobban a duda fortélyát, hogy Lapajt elérje.

Hanem erre bizony nem tudott felelni senki, hiába volt minden töprengés, találgatás. Végre is abban állapodott meg a közvélemény, hogy a dudában van a csodatevő varázserő. A duda egy fekete szőrű birka porhüvelyé. Vannak, kik még báránykorából ismerik. Luca éjszakáján, éppen éjfél tájban egy eltévedt koromfekete báránka sompolygott be mekegve a néhai Lapaj nyája közé, ki azt az Istók gyereknek ajándékozta, ama kenetes atyai hitben, hogy úgyis gazdája kerül. Istók nagyon szerette a bolyhos, gyapjas állatot, órákig eljátszott vele, kezéből etette, üde fűvel, drága sóval kedvezett neki, úgyhogy az tökéletes kezes lett, egyéb hija sem volt talán, mint az, hogy beszélni nem tudott. Istók nevet is adott neki, ami egy birkára nézve szokatlan kitüntetés; Pokolkának híta.

Mikor azonban tizenhárom évvel a nagy emberkolera után változatosságból a birkanemzetségre került a tömeges halál sora. Pokolka is engedett az uralkodó járványnak, de annyi hálaérzet benne is volt, mint a többiben, s bőrét itt hagyta emlékül Istóknak; csináljon vele, amit akar.

Istók dudát csinált belőle. Gyönyörű, művészi dudát, melynek felső síjja gazdagon be van öntve színezüsttel, az alsó fogása pedig, ha nem arany, hát legalább is réz. Nincs olyan szerszáma még Szent Dávidnak sem! Abban, ha Istók fújja, nyomban megjelenik a Pokolka szelleme, mert négyszemközt legyen mondva, a néhai fekete bárány azért jött Luca éjszakáján a vén Lapaj Mátyás nyájába, mivel ő elátkozott, birkává vált tündérr királyleány, s hogy ott az Istók meggondozta, most olyan nótákat lehet holta után a billegtetésre, hogy az öreg Fátira hava februárban is majd megolvad tőlük; mert nem kell ám azt bolond ésszel hinni, hogy Istók fújja a nótákat, ő csak külszín okáért tartja ott száját, legfeljebb a kezdetét súgja bele, aztán billeget hozzá, szorongatja a hóna alatt, izeg-mozog mellette, mintha ő csinálná.

Petrus képzeletét gúzsba kötötte e sok regényes beszéd, nem bírt szabadulni a vágtyól, hogy a Lapaj dudáját megszerezze. Hanem hát ez nem volt eladó, dacára annak, hogy Petrus – fölzigatva Éliás zsidó által közvetített ajánlatainak folytonos visszautasítása miatt – rangos hetykeséggel száz kemény tallért ígért a százáért.

De bizony még így sem kapta meg. Lapaj csak nevetett. Hát mi szüksége neki a pénzre? Ő még a bocskorsziját sem adja oda egy királyságért, ha megszokta; hát még a dudáját, egyetlen kincsét? Hiába magyarázta Éliás, hogy ötven talléron (mert csak ötvenet vallott be az imposztor) három dudát is vehet, szebbnél szebbet, s még tetejébe annyi pénze marad, hogy ha kiadja kamata, nagyobb úr lesz Rotschildnál.

Hanem hát a Lapaj Istók őszülő fejében sohasem fordult meg az a vágy: pénzt kamatoztatni, sem Rotschildon túltenni; ha már legalább azt mondta volna neki Éliás, hogy aminél ezentúl burgonyáját süti, politúros lesz a tüzelőfája, suhogó selyem lesz a viselő inge, karbunkuluscsat a derékszíján, s kilenc lépésről veszi le kalapját, ha erre jár, a brezinai bacsa: úgy tán mégis megértette volna, mekkora haszon és uraság háramlik rá a duda eladásából.

Egyszóval, az adásvételből nem lett semmi. Éliás nagy bosszúságára, ki azon vékony reménnyel bocsátá útnak Petrust, hogy ez idő szerint teljes lehetetlenség ugyan a dudához jutni, mert pénzért nem adja, ellopni pedig nem lehet, minthogy nappal mindig a vállán hordja, éjjel alvó párnául használja; emberi hatalom azt kézhez nem veheti tőle, sem most, sem a jövőben, mert ha most nem kell neki a pénz, ezután sem fog kelleni, minthogy – fájdalom! – nem iszákos ember, aminővel, torka lévén a tanácsadója, könnyebb boldogulni.

Azonban (úgymond Éliás) a fickó már öreg, maholnap lerázza magáról a földi port: és akkor ő megszerzi a híres dudát (mely annak fog jutni, aki eltemetteti), minélfogva, ha Petrus szavát állja, adjon előpénzt, s hogy üzenni lehessen neki, hagyja hátra az adresszét.

Petrus fölcsapott, hátrahagyván az adresszét a következőkben: túl a brezinai nagy erdőn van egy düledező malom, attól balra nyílik a Rocska nevű völgykatlan; három gyalogút visz rajta; a legelhagyatottabbikon menjen a hírvívó addig, míg a két szeme lát, míg a "Motiká"-nak nevezett hegyhez nem ér; mikor odajut, menjen föl a legmagasabb csúcsra, s onnan szétnézve, hol a legnagyobb pásztortűz ég, ott kell lenni Petrusnak, vagy ha nincs ott, mondják meg, hol van. A száz tallér éjjel-nappal mindig készen nála a dudáért.

Hősünk semmit sem tudott az alkuról, mert Éliásban volt annyi előrelátás, hogy azt nem kötötte a falusi mendemondák orrára; Lapaj még azt sem tudta meg, hogy Petrus és Hikszum voltak a hallgató vendégei. Egykedvűen folytatta tovább is régi életmódját, néha napokig sem beszélve emberi lényvel, s mégsem unva el magát soha. Mert hát olyan jó barátságban volt a természettel! Különösen mulattatták egymást! Vagy ő dudált, s az ünnepélyes csend, mely a völgy és bérc fölött ült hallgatagon, rezgésbe jött, mint az ébredező szív; a fűszálak dugdosva integettek egymásnak jobbra-balra hajladozva: fű, virág bűbájos illatot lehelt, melybe rejtélyesen vegyült be a föld párázata, mint egy titkos szerelmi sóhajtozás: hallani nem, de érezni lehetett.

Vagy pedig Lapaj némult el, hogy a természetet hallgassa. Erdők zúgása, folyam locsogása, lombsuttogás, méhdöngicsélés, munkások dala a távolban s elhaló kúrtszó még távolabb, összefolyt édes, olvadó harmóniában, melynél szebbet, kéjesebbet, altatóbbat, elbájolóbbat szív nem érezhet, fül nem hallhat, hideg, hitvány hangszer nem tolmácsolhat.

A mestert, ki Lapajt a tőkély fokára vitte a dudában, nem kellene messze keresnie Petrusnak, mindenütt jelenvaló az. Csak beszélni kell tudni vele és tudni hallgatni rá.

Nem mindenre a természet, az anyaföld tanít-e minket? A földnek szíve van. Aki ráborul, s fülét odaszorítja közös tápláló anyánk barna testéhez, rejtélyes dobogást hall alatt, mintha egy óriási kalapács tompa ütései volnának, százmérföldnyire mélyen belsejében; a szíve dobogása az.

A föld gondolkozik is. Gondolatai a virágok. Avagy honnan van az, hogy az elhagyott rengetegben, hová emberi kéz nem ültette, hová madár sem viszi a magvát, egy nap ezer meg ezer soha nem látott színű és alakú virág támad magától? A föld költészete ez! Az ő új gondolatai!

És ha gondolkozik, ha szíve van, érezni is kell tudnia, bánatának, örömének lennie. Nagy szárazság idején keble fölrepedezik, s mint a szenvedő anya emlőin a gyermek, növényzete elsínylik, elsatnyul, míg ellenben harmatos hajnalon egész valója vidám mosoly.

És növényzete: a virágok, fák, füvek is mind éreznek, mind gondolkoznak, s mindnyáját összekapcsolva tartja a szeretet nagy eszméje. A földet szereti növényzete, ő pedig a felhőt és napsugárt. – A magyar ember, ha ültetménye kiszárad, nem fogamzik meg, jól mondja: "Nem szerette a földet." A földet, melynek jószívűséget, érző szívet tulajdonít, midőn azon kéréssel adja át kedves halottját: "Legyen neki könnyű a föld"... És az bizonyosan könnyű is annak.

Mindent a szeretet tart össze. Hát csak egyedül Lapaj ne érezne, ne gondolkodnék, ne szeretne? Hát lehetne az? Ki tudja megmondani? Azért, mert hó borítja a vén Fátrát, s kopáran hirdeti, hogy belsejéből nem fakad éltető meleg erő, mely tápot adjon fűnek, virágnak, ki tudja, mélyen eltemetve nem forr-e gyomrában a tűz, mely bömbölve tör ki, ha nyílása támad?

A szomorú árvalányhaj, mely minden szeretet nélkül nőtt ott, s mely, mint egy ősz hajszál teng kopasz lapályán, csak a hideg, kietlen világról beszél, de azt ő sem tudja megmondani, mi lehet beljebb?

Komor őszi éj van. A csípős szél hideg esőcsöppeket vagdos a Lapaj arcához, de azért nem siet a kunyhója felé, hanem gondosan kémleli a tájat, melynek terményei ilyenkor forognak a legnagyobb veszedelemben, mert minden valamirevaló tolvaj az ilyen kutyaidőt választja műveleteihez köpönyegnek. Koromsötétség festi feketére az egész világot. Az embert inkognitó ütheti arcul akárki. Szemét ilyenkor a halinája zsebébe dughatná a csósz: a füle veszi át az egész hivatalt.

Hallgat, figyel. Semmi nesz. Csak egy-egy káposztafő reped meg imitt-amott a túlságos áldás alatt, mely az égből csurog, vagy átfutó nyúl zörgeti meg alig észrevehetően a harasztot. De mégis valami olyast hall messze, ami hasonlít az emberi léptekhez, melyek besüppednek a locspocsban, oly hangot adva nagyban, mint a lúgzókád potyogó csöppjei.

A léptek elé siet. Nagy gyakorlata van az irány kiismerésében: a kunyhó tájáról jó valaki a folyóvíz felé. Istók tanácsosnak látja megállni egy mogyorófabokor mögött, nehogy saját lépteivel futamodásra serkentse a veszedelem elé siető tolvajt, aminthogy nem is lehet más ebben a cudar időben, mikor künn lenni csak az eb nem áttal meg a csósz.

Sugár női alak suhan el a bokor mellett: szemei még az éjben is villognak, mint két szentjánosbogár, karcsú természetére ázott fehér lepedő simul, két lecsüggő vége fodrozva libeg-lobog a szélben. Hol megáll habozva, majd futva indul meg; a szél nagyot kacag a háta mögött.

A szél nagyot kacag, s Lapaj a nagyujját hevenyészett sípna a szájába dugva, olyat sivít utána, az öreg Fátira azt hihetné hirtelenébe, hogy ott a gőzmozdony szaladgál.

– Hohó! Állj meg! Ki vagy! Mit visesz?

A nő visszafordul, messziről úgy látszik, mintha roskadoznék, a fehér lepedő csücske a földig ér, de újra fölmagasodik, és reszkető, lágy hang jön meg feleletnek:

– Magamat viszem csak. Magamat, magamat.

És aztán mohón hozzát teszi:

– Ha nem hiszi, nézze meg a kötényemet, lepedőmet. Nem loptam én semmit, utamat ne állja.

Lapaj közel ment hozzá, s fürkészőleg néz ki kalapja széles karimája alól, de semmi gyanús jel, amiben megfogózhatnék a hivatalos eljárás, mely a megmotozást rendeli.

– Ne állja utamat – ismétlé a nő keserűen, lepedőjét kiterítve és megrázva –, messze út az, hosszú út az.

Hát hiszen Istók nem bánja, akármilyen hosszú is. Miatta az egész világ utazhat akár Amerikába, csak a határ maradjon a maga helyén. Szó nélkül fordul meg, s visszafelé baktat.

A nő tétovázó léptekkel áll eléje, s görcsösen kapaszkodik a halina lelógó ujjába.

– Álljon meg egy szóra, csak egy rövid szóra, édes Lapaj bátyó. Ismer-e kend engem? Tudja-e, ki vagyok?

A csősz fejét rázza feleletül, hogy nem ismeri. De hát minek is ismerné, ha semmit sem lopott?

– Nézzen meg hát engem – rebegi fojtott hangon, egész testében remegve, vágogó fogakkal, melyek olyan fehérek, mint az alabástrom. – Ó, nézzen meg engem, hajamat, szememet, halovány arcomat, s mondja el majd neki, őneki szegénynek, hogy én milyen voltam...

Az öreg Istóknak sohasem volt ilyen esete: sötét éjszakában deli, sugár leány hozzásimul, félig vállára roskadva, és azt mondja neki:

– Ó, nézzen meg engem!

Ez már olyan dolog, amire nem lehet határozatot hozni, anélkül, hogy az ember rá ne gyújtson.

Lapaj hát nem szólt semmit, hanem hogy az eső ne tiszteletlenkedjék a pipájával, a fejről levett kalappal boltozatot csinálván föléje, megtömé azt, s lassú tempóban kicsiholt. A kova bőven adta a szikrát, melyek a nő arcát is megvilágították egy pillanatra, s hősünk akaratlanul is úgy rajta felejtette szemeit, hogy az égő taplót tévedésből a szájába tuszkolta be; miből különben nem támadt semmi veszélyes dolog, mert a taplónak volt ám belátása; amint észrevette, hogy rossz helyre került, kialudt csendesen, mely nemes tapintatát éppen nem lehet csodálni, ha meggondoljuk, hogy a tiszteletes úr tudós fején ért meg – sapka minőségében.

És az sem csoda, hogy Lapaj megzavarodott kissé. Ilyen szép fehércselédet még soha nem látott. Hollófekete varkocsa fölbontva omlik le a fehér lepedőre, s halvány arcára fájdalom van festve; fekete szemében a kétségbeesés, remegő ajkán egy láthatatlanul ott lebegő imádság. Ruhája, a zöld szoknya, fehér kötény veres rojtokkal, a tót nép ezredéves, soha nem változó divatja, ázottan tapadt a kecses idomokhoz.

Lapaj azonban nem bírt fogékonysággal az ilyesmi iránt.

– Hát aztán? – kérde mogorván, ismét szikrafogdosásra tévén készülteket. – Mit nézzek rajtad? Menj Isten hírével, és semmihez ne nyúlj útközben! Meg ne dézsmáld a fiatal uraság barackfáját a Tövisesben, mert meg van olvasva!

– A fiatal uraságét? – kacag föl a leány fájdalmasan, görcsösen. – Verje meg őt az Isten, mikor ébren van, és amikor alszik.

– Ne kísértsd az Istent, leány! – mondta Lapaj. – Annyit mondhatok neked, hogy az is az urakkal tart. Az is csak olyan csősz, mint én, csak hogy nagyobb területre kell vigyáznia. Meg is teszi emberül. Hagyd békességben! Eredj utadra.

– Megyek már, megyek már. A jó Isten áldja!

Roskadozva tett néhány lépést.

– De mondja meg neki, hogy én milyen voltam.

Lapaj önkénytelen dörögőre érdes medvehangján:

– Ki az ördögnek mondom meg?

A nő meghallotta. Megállt egy percig. Felelni akart, de hirtelen mást gondolva, sebes futásnak eredt, föl a dombnak, mely alatt a víz foly, s onnan kiáltott le szívszaggató, éles hangon, melyet nyögve adtak odább egymásnak a bércek:

– Bocsássa meg, amit tettem! Amit kendnek tettem...

A csősz megnyomkodta a tüzet pipájában, és azt gondolá magában: "Hát mégis lopott az istentelen? Pedig milyen jó ábrázata van! És még nem átallja rám kiáltani, hogy meglopott. No, megállj! Kerülj csak még egyszer a szemem elé!"

A csősztekintély ily csúfos megcsorbítása kivételes eset lévén, Lapajból gondolatokat fejtett ki, melyek talán először életében, az asszonyi nem hiúsága és gonoszsága körül forogtak.

Hogy megnézhetette magát! Ó, hiú asszonyi állatok! Még a sötétben is bámultatni szeretnék magukat. Maholnap megérjük, mécszet akasztanak éjszakának idején is a nyakukba, hogy örökösen meg legyen világítva az arcuk, mint némely toronyórán a mutató.

No hiszen, kerüljön csak még egyszer a szemem elé.

Hanem hát bizony az sohasem történik meg.

Egy velőt hasító sikoltást csap füléhez a szél: a haragos folyó nagy loccsanást hallat utána, összezsapó habok tompán, vadul hörgik, hogy egy szomorú történet lett most eltemetve.

Lapaj lábai dermedten gyökereztek a földbe. Tudja, mi történt: a leány beleugrott a vízbe. Kiveszi szájából a pipáját, lekapja a széles kalapot a fejről, odahelyezi azt a lucskos földre, s rátérdelvén, a folyó felé fordulva, elmondja a miatyánkot csendesen, vigyázva, hogy meg ne akadjon benne.

A szél is megfordul most, s panaszos nyögéssel viszi az ima szavait a hullámkopsó felé. Egyszerű halotti szertartás, de Lapajtól elég ennyi is. Legalább ne menjen pogány módra a másvilágra a szegény leány, kit az imént még lopással gyanúsított. Pedig hát mi szüksége lenne a halottnak földi eleségre?

Annak untilig elég útravaló az imádság is, amit utána küldött.

Még némi meglepődést is érzett szívében, amiért a leány ártatlansága ily hamar kiderült. A csúfolódás is, mely annyira bántotta, most már elveszté élet, megszűnt sértő lenni, bár még egyre megmaradt rejtélyesnek.

Istók azon vette magát észre, hogy gondolkodik, s hogy visszaidézi a leány szavait. Mondta, hogy hosszú útra megy (igaz a!), megátkozta a fiatal uraságot (már hiszen ezt sem valami nehéz megfejtetni), de hogy mit kelljen megbocsátania, s kinek mondani el, minő volt, milyen szeme, szája volt, azt nem bírta megmagyarázni.

Ami azt illeti, nem is sokat törte rajta fejét. Nem volt barátja a rébusztalálgatásnak. Minden úgy van jól, ahogy van. Az ember, a halina, a kunyhó, a pipa, sőt még a duda is ki van téve a mulandóságnak, az enyészetnek, hanem a határ – az örök-kévaló. Itt volt mindig, és itt lesz mindig a maga helyén. Ámbár a folyóvíz olyan nagy potentát, hogy még abból is elvisz egy darabot, ha tavaszi áradáskor neki-rugaszkodik.

Nos, a szép leányt is elvitte a folyóvíz. Azon ugyan nem lehet változtatni többé: hiába kérné vissza tőle akárki...

Bőrig átázva ért kunyhójához, s még egyszer végignézve tág birodalmán, a határon, miután a béke ünnepélyes némaságát látta elömlőve, tekintetbe véve az idő előhaladottságát és a szakadó záport is, igazi meglepődöttséggel vonult kunyhójába "szárazt váltani", ami nála abból állott, hogy a nagy kalapról és a halináról lerázta a csurgó folyadékot, s az utóbbi öltönyt megfordítva vette magára.

Mivel odakint is sötétség uralkodék, nagyon világos dolog, hogy a kunyhóban még sötétebb volt. A dudát tehát taláalomra egy szögletbe dobta, s hozzálátott az elébb vázolt átöltözéshez, mely nemcsak tükröt nem igényelt, hanem világosságot sem.

A halináról is bővebben kell szólanunk, mert az egyszersmind családi genealógia volt. A nyakán levő repedés nagyapjára emlékezteté Lapajt, mert ő viselte azt ezelőtt száz évvel, a híres körmöci verekedés alkalmával, hol hat juhászt vert meg ötven közönséges paraszt (valaki ugyancsak megmarkolhatta akkor a virágkorát élt "fiaszúrt", mert a repedés egész a háta közepéig terjed). Az egyik lyuk, a zseb tájékán, apja idejében keletkezett: egérrágás. A zsírpecsét a bal oldalon, ki tudja, honnan támadhatott, de bizonyára szintén családi esemény emléke, s valószínű, hogy a néhai Lapaj oldalbordájának enyelvei közben keletkezett, mikor röpült néha a zsíros fazék is, melyet állításához nyomatékul hozzá vagdosott. A hóna alatti zöld folt az édesanyja ünneplő szoknyájáról való, míg a zseb fölött alig látszó dudorodás ma is egy mélységes titok; azaz, hogy egy Szent György-nap éjszakáján talált kétfarkú gyík van oda aszaltan bevarrva, mely a halina gazdáját megőrzi minden gonosztól és kísértéstől ezen az árnyékvilágon.

E nevezetes öltönyt hámozta le tehát Lapaj legelőbb testéről, és hatalmasan megrázta, úgy, hogy a rajta levő mocsok szétfreccsent minden irányban, ami nem lett volna magában olyan nagy baj, ha senki sem veszi zokon.

Az alább előadandó körülmények következtében azonban Lapaj e művelete igen sérelmesen ütött ki, s e sérelem a konyhá hátsó részéből nyilatkozott hatalmasan felhangzó – gyermeksírásban.

Lapaj ijedten ejt ki kezéből a halinát és szájából a pipáját. Az elébbinek nem lett természetesen semmi baja, hanem az utóbbi fényesen megpecsételé fönnbibi elméletét a mulandóságról.

De mi volt ez a szerencsétlenség, jelenlegi ijedelme a meglepetéshez képest?

Eleinte el akart futni, mint az eszeveszett, de fölemelvén a halinát, s megtapogatván benne az aszalt gyíkot, visszanyeré bátorságát, s derékszíjából egy faggyúgyertyadarabot kotorászott elő, melyet csak nehezen sikerült meggyújtani, mert keze reszketett, s abban a gyufa égő vége és a gyertya kanóca sehogy sem bírt egymásnak találkoztót adni.

Midőn végre mégis világosság lőn, a hórihorgas, erős Lapaj egy gyermek gyáva-ságával indítá el tekintetét a végzetes hely felé, honnan a sírás megszűntével lassú, szabályos szuszogás hallatszék.

Egy pólyába takart gyermek feküdt a konyhá hátában fölhalmozott fűvön.

A piciny lény széles, duzzadt orcácskái mozogtak, parányi szája összecsucsorítva csámcsogott, s szabadon hagyott kezecskéi céltalanul mozogtak ide-oda a vörös csíkos párnán, melybe erősen be volt kötözve. Nagy szeme némi kíváncsisággal tapadt Lapajra, míg könnyei, vagy talán a halina ráfreccsent esőcseppjei üdén fényeltek piros képén, mint a harmat a virágon.

Lapaj még sohasem látott ilyet.

– Hm! – dünnyögte, és a fejét csóválta. – Ezer mennydörgős mennykő! – mondá aztán fönnhangon, és még jobban csóválta a fejét.

Tán még mai napig is csóválná, ha kis vendége újra ríva nem fakad.

– Nos, hadd ordítson a poronty, van elég oka rá. Anyja ott úszik a hullámok között, ő maga pedig szintén nem fekszik aranyos bölcsőben.

Ezt gondolá hősünk, s visszaesve szokott egykedvűségébe, ledőlt a konyhá elő-részébe kissé pihenni: de bizony ő unta meg hamarabb hallgatni, mint a csecsemő sírni, minélfogva nem tehetett egyebet, mint hogy karjába vette, elkezdte lógázni jobbra-balra, s dúdolt neki valamit, hogy elaltassa. A szél kacagva süvített be a hasadékon: Hahaha! A mogorva Lapaj gyermeket ringat.

A kis gonosz azonban oda sem hederített a ringatásnak, még jobban sírt. Lapajnak majdnem fogyófélben volt már a türelme, midőn eszébe jutott, hogy a duda hangja betömné a száját. Fújta hát neki a szebbnél szebb nótákat, olyan kedvvel, odaadással, mintha kilenc falu hallgatná.

A parányi teremtés csakugyan elnémult rövid időre, s ujjacskáival játszatva kaparászott a Lapaj arcán, amiből észrevette, hogy a csecsemő kezei jéghidegek, minélfogva nagy tenyerébe vette azokat, s leheletével melengette.

– Átkozott poronty! Nem szeretném, ha itt fagyna meg a nyakamon!

Eközben virradni kezdett, s a gyermeket nem szórakoztatta a dudu; sírása olyan volt, mint az őszi eső, nem lehetett kivárni a végét.

– Az ördög vigyen el engem, ha nem bírok evvel a kisleánykával. No, no, no... ne sírj, édes morzsácskám!

A mogorva Lapaj megtanult hízelegni.

– Ne, te, ne. Csom, csom! Látod a napocskát, amint kel? Látod, az jó, nem sír. Te se sírj hát. Csingilingi csin! Szeret téged a Lapaj bátyó, ha nem sírsz.

De a hízelgő szónak sem lett foganatja, s Lapajjal az a csuda történt, hogy komolyan elkezdte törni a fejét: mi baja lehet a gyermeknek, s azt – becsületére válják a tudományának – ki is találta. Éhes az istenadta.

Sőt, annyira belejött a leleményességbe, hogy amint a távolban kecskéket hajtó fiút pillantott meg a "csapáson", egy talpraesett gondolata támadt, s letévén a gyermeket karjairól, utána futott, kevés vártatva utolérte, s magával hozta kecskéivel együtt a kunyhóhoz.

– Hallod-e, Matykó – mondá a fiúnak –, itt hagyod a jószágot, és sietsz a faluba vissza, és elmondod a bírónak, hogy a vén Lapaj tisztelteti, és azt izeni: a határban semmi baj, nem lopott el senki semmit, de bezzeg belopott valaki egy csecsemőt a kunyhóba. Minthogy a gyerek eleven, s agyonütni nem lehet, rendeljen ökelme valami vénasszonyt anyjául, aki azt tőle mai napon átvegye. Siess! Öreg özsonnáig megfordulj!

A pásztorfiú készségesen iramodott útnak, megtisztelve érezvén magát, hogy a falu dolgában járhat. Istók megfejté a kecskéket, s a tejet a kis lelelccsel szűrőcsöltette föl, ami bizony sok galibával járó foglalatosság; de neki most mindez hatalmas mulatságnak tetszett, sőt midőn a jóllakott gyermeket kihozta a melegítő napfényre, s az ott elkezdett mosolyogni, a vad csósz úgy érezte, hogy őt nem a nap, hanem belülről melegíti most valami.

– De furcsa, bolondos kis jószág ez!

És aztán egyszer, mikor a furcsa kis jószág úgy tett karjaival, mint a madárka a szárnyakkal: kiterjeszté, hogy velök a Lapaj nyakába repüljön, meg nem állhatta, hogy oda nem vegye s hogy (akár hiszik, akár nem hiszik) meg ne csókolja piros kis orcáját, amitől az még egyszer pirosabb lesz, mert a tövises álla megszurkálta. És lám, még csak nem is sírt miatta.

Lapaj nem adta a viláért, hogy nem sír.

– Így, így, kis mókuskám! Így szeret téged Lapaj, ha nem sírsz. Hajsó! hajsó! Ugye, te is szereted a Lapajt?

A csecsemő nagy, okos szemét ráveti, mintha értené a kérdést, és aztán egy édeset hunyorít velök. A tavasz első mosolyából, a nap aranyos sugaraiból, a csalógány legszebb dalából veszi a színeket és zamatot ehhez az édes hunyorításhoz.

Istók maga is valóságos gyermek lett a mai napon annak a másik gyermeknek a kedvéért; elvitte a folyóhoz, annak a zúgását hallgatni, magával hurcolta a szik-

lákra, s odaülteté a legmagasabb csúcsra, az erdőn virágot szedett neki, a mezőn madárfészkeket fosztogatott ki a mulattatására. Jól mulattak egymással mind a ketten. Az ozsonna ideje úgy megjött, mintha hirtelenkedésből a déllel cserélte volna ki magát.

Ozsonna táján híven megérkeztek, akiket már nem is várt: a kecskéért a fiú, a gyermekért felsőbb rendelethez egy öregasszony. Azok, kik azt hiszik, hogy ez későn történt, feledik, hogy a felföld falvainak határai többnyire mérföldekre terjednek, s maga a nemes helység gyakran oly messze esik a "laz"-nak nevezett tanyától, hogy a gazda, mint aki messzi útra megy, ünnepélyesen búcsúzik el családjától, ha a kukoricásföldjét megnézni kirándul.

A töpörödött anyóka, a falu bábája, már messziről elkezdett kiabálni:

– Hej, Lapaj fiam! Hahó, Lapaj fiam! Ide azzal a gyermekkel, majd megismerem én mindjárt a nemzetségét. Az már az én dolgom. Adjon Isten jó napot és munkát! Hát hol van a prücsök? Hadd vigyem el a nyakadról, édes fiam, remélem, csak megemberelsz hálából egy-két káposztafővel; hoztam nekik tarisznyát is.

– A gyermek alszik – mondá Lapaj, egy galagonyabokor felé mutatva –, nem lehet fölkelteni.

– Micsoda? Nem lehet fölkelteni? – sipított az anyóka, egyetlen kiülő agyarárt Istókra vicsorítva. – Tán bizony én várjam, míg fölébred? Ejha, fiam, de nagyra vagy vele! Princ-e vagy princessz?

– Leány, Agnisa néném, leány. Félre innen! Nem engedem fölkelteni. Csak az imént aludt el, szegényke!

És a vad ember ellökte az asszonyt, s gyöngéd tekintetet vetvén az alvóra, mellé ült, s csendes pipaszó mellett hallgatta annak szabályos szuszogását.

– Mi lelt téged, Lapaj fiam? Megbolondultál! Nini, nézze meg az ember! De jó pesztonka vált volna belőled! A gyermeket nem szabad fölkelteni, meg kell várni, míg az maga nyitja föl a szemét. Nono, Istók! Miféle bolond beszéd ez? A vén Agnisa nem olyan ostoba, hogy itt vesztegessen az időt. Aztán a falu messze van; éjjél lesz, mire Hlinára beérek. Vagy talán be sem érek ma.

– Legalább nem ma lesz akkor a világ vége – mondá nevetve Lapaj, támaszkodva az ezredéves közmondásra, mely a világ végét arra a napra teszi, midőn az országban örökösenszél elhlinai tótok mind együtt lesznek a falujokban. Ez elmélet szerint csakugyan örökkévaló a világ.

– Ne tréfálj az öregekkel, Lapaj, mert megbánod. Azt mondod, hogy hatvanéves vagy! Mi az, te tacskó! Én tartottalak a keresztvízre. Ne üzz hát belőlem csúfot, ne tartóztass föl, add ide a porontyot, mert ha engem dühbe hozol, kikaparom a szemedet.

S könnyen meg is tette volna, amit ígért, ha a gyermek véletlenül tárgytalanná nem teszi a vitát azzal, hogy fölébredt.

Lapaj fölvette a bokor árnyékából, s odanyújtotta a vénasszonynak. Szinte szomorú volt az arca, mikor ezt tette, keblében sajátságos érzelmek zajlottak, lelkére valami lehangoló, fárasztó köd nehezedék.

A kiseded nyugtalanul mozgott új helyén. Ijedten nézett föl az öt átfogó aszott karok birtokosára, s annak arcától nyomban ríva fakadt. Kezét kiterjeszté Lapaj felé. Hozzá kérezkedett.

Az ellen nem állhatott, hogy még egyszer karjára ne vegye. A boldogtalan kis teremtés megszűnt sírni, s szorosan odasimult a vad ember kebléhez. Tán tudta, érezte, hogy onnan mélyen rejtett melegség sugárzik ki. Kezével átkarolta nyakát oly erősen, hogy az szinte érezte a szorítást. És mikor az asszony erőszakosan akarta lefejtetni, egy sikítással fonódott össze még szorosabbra.

Lapaj meg volt indulva, és nem bírt szólni semmit, csak a kezével integetett Agnisának, hogy ne nyúljon a gyermekhez. Homlokán kidagadtak az erek, szíve hangoosan dobogott, s szemében egy könnycsepp jelent meg – egy könnycsepp.

Mialatt átölelve tartá könnyű terhét, szeme merően szegeződött a földre, a néma fekete rögre, mintha attól akarna tanácsot kérni, ki az eldobott búzaszemre ráborul, fölneveli.

És az bizonyosan meg is mondta neki, amit kérdezni látszott tőle.

Nyugodtan lépett Agnisához, s kezét annak vállára helyezvén, a megindulástól lágy, de határozott hangon mondá:

– Mást gondoltam, anyó. Visszamehet kend.

– Hogy érted ezt, Lapaj fiam?

– Úgy, hogy a gyermeket nem adom. Nekem adta az Isten; legyen az enyém.

S azzal elfordult az ámuló asszonytól, és csendes, nyugodt léptekkel ballagott be konyhójába.

Az elhatározó szó ki volt mondva. Apa lett. Apai gondok komoly felhője ült ki homlokára. Édes gondok, nehéz gondok! Édes a gazdagoknak, nehéz a szegényeknek.

Addig csak hagyján, míg az éj be nem állt, míg a gyermek éhes nem lett és nem fázott, hanem aztán?... Lapaj kétségbe volt esve. Hiába kínálta az általa használt ételneművel, hiába takargatta be a halinával; az nem kellett neki, ez nem melegítette eléggé. Egy kecskét és néhány párnát kell szereznie minden áron, ha a föld alól kaparja is ki.

Hanem könnyű azt elgondolni, amit kikaparni igen nehéz. Egy kecske és párnák! Boldog Isten! Milyen nagyon volna az! A gyermeknek mindig lenne friss teje és meleg ágya.

Egész éjfélig arról ábrándozott álomkerülte fekhelyén, majd édelegve, majd kínoosan, amint kis pártfogoltja nyugodt volt vagy nyöszörgött. Éjfél után majdnem folytonossá vált a nyöszörgés, s Lapajból kínos elhatározást facsart ki.

Fölkapta a kisleányt a karjaiba, a dudát a vállára, s először életében őrizetlenül hagyván a határt, majdnem oly sebes és oly nagy léptekkel indult meg a falu felé, mint a tót mesék siető óriásai, kik az egyik hegyről a másikra hágtak.

Hajnalban már ott kopogott az Éliás zsidó ablakán, ki ijedten riadt föl a dörömbölésre.

– Kicsoda kend, odakünn? Minden jó lélek alszik olyankor. Mit akar kend?

– Nyiss ajtót, Éliás, én vagyok, a Lapaj.

– Nyitom már – hangzott belülről –, dehogynem nyitom. Ejnye, no, mi járatban van kend ilyen korán reggel? Nini, hát ez a gyermek! Ilyen növény is terem már a lazokban?

– Az ám! De most ne kérdezősködjél, hanem gyújts tüzet a kályhában, és adj tejet: szaporán járjon a lábad!

Csakhamar vidám tűz pattogott, s a gyermek jóízűen szürcsölte a tejet.

– Éliás! – mondá Lapaj komoran, ujjával nagyot bökve az asztalon fekvő dudán – eladom.

– Mit ad el kend?

Lapaj a világért sem bírta volna kiejteni a száján azt a fájdalmas szót most, csak reszkető kezével mutatott ismét a dudára:

– Ezt itt! – szóló tompa, fojtott hangon.

– Micsoda? A dudát adja el kend? Most, mikor a kutyának sem kell már? Akkor kellett volna verni a vasat, mikor tüzes volt, mikor vevő volt; most már ütheti bottal a nyomát. Öt garas nem sok, de az is kidobott pénz volna a kend dudájáért.

Istók arcán iszonyú levertség tükröződött e szavakra, szomorú pillantást vetett a kicsikére, fejét lekonyítá, és mélyen sóhajtott.

– Pedig – hebegé szaggatottan, kalapját mélyen szemébe nyomva – azt hittem, Éliás, azt gondoltam, hogy megveszed. Nincs semmi egyebem, nagyon olcsón odaadnám.

– Nos! Ugyan mit kérne érte?

– Két párnát, egy derékaljat és – tette hozzá nagy félénken, mintha már maga is sokallná – egy eleven anyakecskét.

Éliás az emberbaráti jóakarát gúnyjába (rosszul állt neki) öltöztette ravasz, rőt arcát.

– Tudja mit, kend? Mondok valamit kendnek. Mivel szeretem és tisztelem kendet, s mivel ilyen korán reggel még a zsidó esze sem tiszta, s mivel tegnap nagyon összeveszttem a feleségemmel, úgyhogy most dacból erőnek erejével tönkre akarok jutni, adja ide kend a tenyerét, kész az alku.

A kívánt dolgok hamar elő voltak teremtve. Istók könnyezett, mikor a dudától el kellett válnia örökre. Az ajtóból még egyszer visszatért, még egyszer elfújta a legkedvesebb nótáját utoljára.

Oly szépen hangzott, mint még soha. A Pokolka bőre igazi tündér lett, mely az öreg Éliást is kevés híja, hogy tánra nem gyullasztotta, míg a gyermek arcára vidám, játszi mosolyt ültetett.

Oly szép, ragyogó, oly üde volt ez a mosoly, hogy Lapaj láttára egyszerre elfelejtett nótát, dudát, mindent, fölkapta a gyermeket az egyik karjára, a párnákat a hóna alá, s vidáman ügetett velök a "lazok"-ba.

Szép őszi reggel volt. A gyermek egész úton gagyogott a karján valamit, a kecske, mely előttük ment, mintha felelgetne rá, egyet-egyét mekegett közbe, míg ő maga olyan szívesen hallgatta mind a kettőt, mintha értené.

Jasztrabék pusztulása

Éppen ott kint ült az ambituson nemzetes Gerge István uram, s természetesen pipázik. Mert amikor nem pipázik, örökké káromkodik, de minthogy mindig pipázik, tehát istenfélő kegyes ember.

Különbözik pedig a nemzetes úrnak valóságos mesterségéhez tartozó eszköz a káromkodás, miután Gerge István uram már huszonöt esztendő óta a vármegye csendbiztos.

Mégpedig olyan csendbiztos, kinek nemcsak hetedhét vármegyére szól a híre, hanem kihat a külső országokba is.

Van ám ott ész bőven, ha nem néz is ki belőle; apró, szürke szemű, rövidre nyírott hajú öreg ember, szakállát, bajszát is borotválja, s lefelé álló orrával s hegyesedő állával madárhoz vala hasonlatos az ő ábrázata.

De az igénytelen külső dacára is igazi oroszán ő, győzhetetlen, bátor és szívós. Réme a rablóknak, kevélysége a tekintetes vármegyének, melyre őmiatta még a fölséges császár is rászorult egy ízben.

Valami nagyon fontos és tekervényes bűnügy volt az, mely iránt maga a császár is igen érdeklődött vala, s melyet a bécsi rendőrség hónapokig nem bírt kinyomozni, úgyhogy az e miatt haragra lobbant uralkodó, Reviczky Ádám uram őnagysága tanácsára, Gerge István őkegyelmét hozatta föl a fényes birodalmi székvárosba.

A bécsi rendőrfőnök alattomban gúnyosan nevetett a markába:

– No 'iszen, ez fogja majd kikutatni az ököraffért, aki mozdulni sem bír majd ezekben a cikcakkos utcákban! Jó szerencse, ha az utcáról haza tud találni, a vendéglői szállására. Milyen gondolat az öfelségétől, egy ügyetlen táblabírót szalasztani bele a szaglálásba ott, ahol a mi orrunk sem érzett meg semmit?

A rendőrfőnök, hogy tökéletes legyen a magyar csendbiztos fölsülése, megengedte magának azt a juxot is, felöltöztetett két közönséges rendőrt csirkefogónak, s lelkükre kötötte, hogy lopják el a nemzetes uram klepszidra-óráját a zsebéből. Hadd emlegesse meg Bécset holtig.

De bizony, mikor enemű rendeleteit osztogatná a derék úr, egyszerre csak betoppan Gerge uram e szavakkal:

– Megvannak az ökrök, kolléga!

– Ne bolondozzon az úr! Hogy jött rá?

– Az az én titkom.

Ugyanazon ezer darab ökör volt ez, melyet Szatmár megye ajándékozott természetben a francia hadjárat viseléséhez I. Ferencnek, amelyekkel nagyon furcsa história történt – a haláluk után.

Ugyanis mind az ezernek csak ötszáz mázsa húsa lett az élelmezési konzorcium kezei közt, s csak százkilencven darab bőre.

Kitűnt tehát, hogy egyik-másik állat nem volt több 50 fontosnál, s hogy nyolcszáz-tíz jámbor ökör bőr nélkül taposta hajdan e földi élet sarát.

A császár dühös lett, rendőrfőnököt, vizsgálóbírókat mozgásba hoz szigorú parancsa – de hasztalan! A katonaelelmező konzorciumoknak már akkor is majd annyi eszük volt, mint most, olyan sötétséggel vették körül magukat, hogy abba ugyan ember legyen, aki behasson.

Gerge az az ember volt; megérkezése után huszonnégy óra alatt kisütötte, mi okozta az ezer történeti nevezetességű tulok oly nagy mértékű fogyatékozását. Kár, hogy nem tartozik ide ennek a története.

Az ezer ökörrel még csak annyit, hogy nemcsak a történelem örökítette meg őket, nemcsak a Pitaval beszél felőlük, de még a költészet is visszatér rájuk.

Midőn az uralkodó ezen kázus után nemsokára új főispánt nevezett ki Szatmár megyébe, a tekintetes megyei karok és rendek közt az az elmés karmen kezdett cirkulálni:

Ezer ökröt küldött Szatmár a császárnak, De a császár ezért csak egyet Szatmárnak.

Különbén nem is ökrökről van itt szó, még kevésbé őméltóságáról, a Szatmár megyei főispánról vagy az ottani tekintetes karok és rendekről, hanem csupán a Gerge uram néhány virtus-cselekedetének elsorolásáról.

Számos bravúrvallatása forog közszájon otthonról is, melyek közül nem utolsó, három megátalkodott csavargó állapotának elmés kifürkészése.

A főbíró semmire sem tudott menni velök. Úgy állt ott előtte mind a három, mint egy-egy cövek, némán, megrögzötten, készek, hogy inkább szíjat hasítsanak hátukból, mintsem egy hangot valljon valamelyik.

A főszolgabíró elunta a bajlódást három napon keresztül, elküldte hát őket a csendbiztos úrhoz: hadd legyen egy kis mulatsága annak is.

Gerge István uram éppen a nagy tanácssteremben diskurálgatott az ülnökökkel, mikor a hajdú jelenté, hogy itt van a három néma, kiknek már akkor híre járt a városban, s kikről kalandosabbnál kalandosabb mesék keringtek. Hallgatásuk a regényesség színeivel foltozta meg rongyaikat. Széltében találgatták: kik lehetnek?

Nem a híres Zöld Marci-e az egyik vagy hogy Szellő Miska, az Alföld banditája, hahogy nem maga a dánus királyfi kíséretével, ki álruhában jött ide a Majornoky kisasszonyok kiismerésére – amint az a népmesékben szokás.

– Hozd be őket! – parancsolá a hajdúnak.

A három marconaképzű fiú előállott.

– Mi a neved? – kérdé az egyiktől. – Ki vagy?

Semmi felelet. Érzéketlen, kifejezés nélküli arccal bámult vissza a legény a tekintetes úrra, mintha nemcsak néma lenne, de siket is.

– Hát ti ketten, kik vagytok?

Azok sem feleltek.

Gerge uram megvakarta az ajka alatt deresedő fiókszakállt, s nyájasan mondá:

– Nem tesz semmit, édes fiaim; majd csak megösmarkedünk lassankint.

Azután a hajdú felé fordult:

– Szóljáson kend elő három pandúrt!

Nyomban előállt mind a három.

– Ti pedig, édes fiaim, ha már nem akarjátok megmondani, kik vagytok, én bizony nem erőltetek – szólt az ismeretlen csavargókhöz –, hanem oda fogtok állni a terem egy-egy szögletébe a fal felé fordulva, s mindenik mellé töltött fegyverrel a pandúr, azon utasítással, hogy ha moccanni mertek addig, míg én nem szólok, lőjön agyon. Jó lesz-e, édes fiam?

És hangja olvadó volt a nyájasságtól.

Azután csakugyan odaállította foglyait, karon fogván két megyei urat, elkezdett gondtalanul föl s alá sétálni, s mikor egész tűzzel demonstrálgatá a napóleoni hadjáratok szükségét a korhadt Európában, úgyhogy minden egyébről elfeledkezni látszék, ami még a világon van – egyszerre kiszakítá magát a két sétáló úr karjaiból, s hatalmas hangon kiáltá a terem közepén:

– Halbrechts!

Az ismeretes vezényszóra a három csavargó közül kettő gépiesen megfordult.

– Ahá! Most már ösmerjük egymást. Kendtek reguláris katonák! Milyen regimentből valók kendtek?

Most már nem volt mit tagadni. A fiúk bevallották az egész esetet: megunták a komisz katonakenyeret, s úgy mentek el az ezredtől, hogy a kapitány úrnak elfelejtették bejelenteni.

A főbíró úr nagyon csodálkozott, midőn alig fél óra múlva, íme, mind a három foglyát visszaküldi Gerge uram kivallatva, kettőt ezredéhez leendő kísértetés céljára való tekintettel (a fölvett jegyzőkönyv hivatalos stílusa), a harmadikat pedig azért, hogy a szentencia kimondásáig küldje be abba a fényes épületbe, melyről varjú, holló hirdeti károgva, hogy ebben a nemes vármegyében ez a legtagasabb, ez a legszükségesebb épület.

Tömve volt az gazemberekkel. Két évtizeden keresztül ugyancsak derekasan benépesíté Gerge uram. Hivataloskodása első évében egészen meg volt ingatva a közbiztonság. Nemcsak a burjánmódra fölszaporodott bennszülött rablók és betyárok garázdálkodtak, hanem még a szomszéd megyék szegénylegényei is ide jártak olcsó kalandokra.

Ilyen viszonyok között nem a régi praxishoz nyúlt az új pandúrhadnagy, mely már kezdett teljesen hasznavehetetlennek bizonyulni: érezte, hogy valami újat kell kigondolnia.

A régi praxis ugyanis az volt, hogy a csendbiztos embere úgy tett, mintha a rablókkal és tolvajokkal cimborálna, velök járt, velök főzte ki a terveket, velök lopott, de azért mindent elmondott a komisszáriusnak. Ha ugyan elmondott, mert e rendszer mellett ritkán került valaki hurokra.

Gerge egyet fordított az ősi szokáson: nem saját emberét küldte közéjük, hanem az ő emberüket fogadta magához. Ez pedig nem volt senki más, mint a híres birkózó Szlimák Matyej, a félelmetes Jasztrab tót rablóbandájából, mely mint a legrégebbi cég, nagy renoméval bírt úgy a rablók, a közönség, mint a tekintetes vármegye előtt.

Gerge így szólt a kézre kerített Szlimák Matyejhoz:

– Kár az ilyen derék legénynek ott kint égni el a napon, ahol senki se látja, az erdőben, ahol senki sem bámulja meg. Te bátor ember vagy, fiam, Matykó, az Isten is katonának teremtett. Ott vón' a te helyed. Olyan ember vagy te, édes szolgálóm, Matykó, hogy míg így a nemes vármegye a sarkadban, ott még a király is kalapot emelne előtted.

Nagyot dobbant a Matyej szíve ettől a néhány szótól, s mélyen felsóhajtott:

– Az volna nekem jó, komiszárus uram!

– Ott mérik még csak marokszámra a dicsőséget... Hallottad-e Kinizsi Pál esetét valaha? Mint molnárlegény ment a hadsereghez, s paraszthajszál híja, hogy nem mint király végezte.

Matyej lihegett a kéjtől, lelkét édesen csiklandozta ez a szörmentes beszéd.

– Az csak a gyönyörű élet, fiam, Matykó – vitte tovább a Matyej képzeletét Gerge uram –, ahogy a népmeséitek beszélnek, zsírt ennél ott folyvást száraz kenyér helyett, s olvasztott vaját innál rá szomjúságodban. Aztán mikor lefeküdnél aludni, kilenc közönséges baka kergetné rólad a legyeket.

– Szerezzen be oda, komiszárus uram! – hörgé Szlimák Matyej fojtott hangon.

– Nem olyan könnyen megy ám az, édes gyermekem, Matykó. Látod, most még először elítélnék, azután lecsuknak vagy tíz esztendőre. Tíz év múlva, ha élünk, majd beszélünk erről, csak hogy mi leszel te már akkor? Saját magadnak árnyéka.

Szlimák nagyon elszomorodott, szórakozottan tologatva lefelé, fölfelé a rézcsatos, másfél arasznyi széles szíjat.

– Aztán nem lehetne ezen segíteni valahogy?

– Bizony bajos lenne, mert igaz, hogy úgy szeretlek, Matyej fiam, magam sem tudom, miért, mintha édestestvérem lennél, mindazonáltal az írnom már beteresztette a jelentést a vármegyéhez, hogy el vagy fogva.

– Ez már hiba, nagy hiba – dűnnyögé Matyej, s borsónyi izzadságcseppek verődtek ki a homlokán.

Gerge úgy tett egy darabig, mint aki gondolkozik, majd hirtelen a Matyej vállára ütött, mintha egyszerre határozta volna el:

– Te nem vagy aljas ember, Matyej – mondá mohón és mégis ünnepélyesen.

Matyej behunyta szemeit, s egyet bólintott, nagy, idomtalan fejével, hogy ő nem aljas.

– Te nem fogsz engem megcsalni!

A rabló kezét nyújtotta Gergének, azt a kezét, mellyel éppen tegnap nyúzta meg a lesti zsidótól lopott tehenet.

– Itt a becsületes parolám!

– Tudtam, hogy ember vagy a talpadon. Azért határoztam el, hogy úrrá teszek, hogy megtisztítlak a bűnöktől, s amiként én veled kezét fogtam, azonképp fog veled kezét a tekintetes vármegye is. Hanem hát kézfogás nem lehet anélkül, neked is oda kell nyújtanod a vármegyének a magadét...

– Hadd hallom – mondá Szlimák sötéten.

– El fogod beszélni minden esetedet, rávezetsz a társaid tartózkodási helyére, hogy azokból is faraghassak valamit. Elmondod, mit loptatok, hová tettétek stb. Visszamégy újra a Jasztrab bandájához, olyan jó cimborájuk leszel, mint eddig, loptok, garázdálkodtok, s te azt aztán szombat esténként, amikor mindig hozzám jössz vacsorára, szögrül-végrül elbeszéled.

– Hát aztán? – sürgeti Szlimák, nagy kidülledt szemeivel mereven nézve Gergére.

– Egy évig szolgálod ilyen minőségben a vármegyét. Egy év múlva letelik az utolsó szombat, s akkor én fölterjesztem hasznos szolgálataidat a vicispánnak, s az fölment minden üldözéstől.

– Hát aztán?

– Vagy magam viszek ekkor a regementhez, vagy pedig te viszel tőlem olyan ajánló írást a tüzsődben, hogy nyomban megtesznek káplárnak.

A Matyej szeme fölcsillogott, s kerges tenyerét gyorsan belecsapta másodszor is a Gerge markába.

– Áll a dolog, komiszárus uram. Eb, aki megbánja.

Úgy is lett. Matyej nem szegte meg, amit ígért, hűségesen referált a pandúrhad-nagy úrnak mindenről, minélfogva a szegény Jasztrab bandája nagyon megfogytakozott egy fél esztendő alatt. Egyenkint fogták el főembereit, kiket Gerge uram könnyűszerrel kivallatott, mert nagy zavarba hozta őket a mindentudóságával.

– Nos, fiam, mit loptál? – szokta a csendbiztos úr kérdezni egy-egy kézre került fickótól.

– Semmit, tekintetes uram. Görbüljön meg az ujjam, ha nem kénytelenségből voltam Jasztrabéknál. Én nem tartozom hozzájuk.

– Engem el nem bolondítasz, kedves fiam, mert én mindent tudok, s ha kérdezek, azért teszem csupán, hogy lássam, mennyire szánod s milyen töredelmes-

séggel ismered be hibádat. Felesleges dolog titkolnod! Hát nem te loptad el gyertyaszentelőkor a tiszteletes uram malacait? A hlinai akolból is te vitted el tavaly húsvét vasárnapján a nyolc jerkét. Ott nyúztad meg őket a Fekete majorban, a nagy akácfa alatt, a Madzag Istók késével, aztán ott süttöttétek meg őket a Vrecjar bacsa bográcsában, a bőrüket elraktátok a szurdoki molnár padlására, mai napig is ott van mind a nyolc. Mondjak-e még többet?

– Nem, nem – sziszegé ilyenkor megsemmisülve a vallatott. – Mindent tud... minden úgy történt.

Híre menvén a tót nép közt a mindentudó csendbiztosnak, iszonyú rémület szállta meg a tolvajokat, rablókat és gazembereket. Az a babona terjedt el, hogy Gerge uram megkente szemeit a Szent György napja előtt talált százesztendőös gyík májával, azokkal az emberi testen keresztül belát a szívekbe, s ott elolvassa a láthatatlan betűket, melyekkel a cselekedetek vannak felírva.

Nemegyszer történt, hogy pusztá gyanúból, holmi lúdlopási kalandokért idézett magához valakit, s az egyszerre csak kezdte kivallogatni, hogy hát, ha már egyszer ide került a tekintetes úr színe elé, úgylis mi tülés-tagadás, a tekintetes úr úgylis tudja, ő ölte meg a zeherei postást is.

Gerge ügyes rendszere rövid idő alatt megtisztítá az egész felvidéket a rablótól, csupán magát a vezért, Jasztrabot nem lehetett elfogni: csel, ármány nem bírta megejteni, mert ő legalábbis még egyszer olyan ravasz volt, mint a vármegye.

Ott garázdálkodott az erdőkbén, a hegyek közt, és nem lehetett onnan lecsalni semmi módon. Ott pedig ő volt az úr, száz üldöző pandúr láttára még csak a szemöldöke sem rándult meg.

A regényes felföld volt a patrónusa, s megvédelmezte előlük; barlangok nyílása, sziklák repedése elfödte Jasztrabot üldözői elől.

Elmondhatnám, milyen megfeszített és mégis hiú erőlködések történtek kézre kerítésére, ha szót akarnék szaporítani, így azonban csupán arra szorítkozom, hogy Gerge lázas dühbe jött mindannyiszor, ha egy-egy elfogatási kísérlet nem sikerült, mert azt tartotta, míg a híres rabló szabadon van, ha csak egymaga is, addig nincs helyreállítva a közbiztonság.

Egyszer, midőn összes pandúrjait küldé ki a "lazok"-ba Jasztrab elfogatására s azok üres kézzel tértek meg, azt állítva, hogy maga az eleven ördög sem bír vele, elsápadt haragjában.

– Egy ütet taplót sem érnek kendtek! Takarodjanak a szeme elől. Magamnak kell elmennem.

S ezzel nyakába kanyarítva az ócska ősi flintát, mellyel a hajdani Gergék nyulakra vadásztak valaha, de melytől a hajdani nyulaknak, akik csak előtte álltak, sokkal kevésbé kellett félniök, mint a hajdani Gergéknek, akik fogták és elsüttötték, elindult egyes-egyedül Jasztrab borzalmas birodalmába, a Lopata rengetegbe.

Az erdőnek volt egy "messzelátó" pontja; Gerge jól tudta Matyej elbeszéléséből, hogy itt tartózkodik leginkább Jasztrab György, mert már a hivatala is úgy kívánja, hogy ilyen pontrul nézegesse az utasokat, keletre lelátva egész a Motuz-völgyig,

északra a klokovai keresztútig, s e nagy területen mindazt észrevéve, amit a jó szerencse zsákmányul eléje tologat.

Jasztrabot csakugyan ott látta messziről a kimagasló helyen puskájára támaszkodni, mozdulatlanul, akár egy kőszobor.

Ő is észrevette, hogy a vármegye kopóinak ura jön, tudta, hogy ez nem hiába jön ide.

Eltűnhetett volna ugyan előle igen könnyen, de a rablónak tetszett az, hogy Gerge egyedül jön, mikor jöhetne ötven pandúrral is. Úgy érezte, valami tisztelet kifejezése ez az ő személye iránt. A híres Jasztrab Györggyel a híres Gerge akar kikötni. Igen jól van. Jasztrab György nem fog kitérni a becsületes egyenlő tusa elől, hanem bevárja nyugodtan, ami következni fog.

– Add meg magad! – kiáltja Gerge már messziről. – Érted jöttem, fiam. Magam jöttem érted, mert nem tartalak holmi kapcabetyárnak, akit ha elfognak, jó, ha el nem fognak, akkor is jó. Aztán egy ilyen legény nem is adja ám meg magát a közönséges komisz pandúrnak. Ismerlek, édes fiam, kevély ember vagy, sokat adsz a becsületedre, azért jöttem magam. Gyere no, ne bolondozz, Gyurka: úgy megbecsüllek otthon, hogy anyád ölében sem volt olyan jó dolgod, mint a kezem alatt lesz.

A rabló csak a fejét rázta, s röviden felelt vissza:

– Ösmerlek, ördögös csendbiztos, és nem hiszek neked. Ne jöjj közelebb, mert rád lövök!

Gerge azonban csak azért is közelebb ment. Már alig húsz lépés választotta el őket egymástól.

Jasztrab megfenyegette izmos ökleivel, azután fölemelte puskáját, célzott, s mind a két csövet elsütötte.

A kis emberke, a híres csendbiztos, rendületlenül fogadta a golyókat, melyek közvetlenül a füle mellett süvítettek el, nem hagyta el bámulatos lélekjelenléte egy másodpercig sem. Ennek köszönhette diadalát. A lövés csattanásának pillanatában két ólomgolyót vett ki zsebéből hirtelen, s midőn a füst eloszlott, s a rabló odatekintett, hol Gergének holtan elterülve kellett volna feküdnie, ott látta azt a leáldozó nap fénysugaraitól övezve, büszkén állani, mint egy gladiátort, ki fölemelt kezében a két, testébe küldött golyót mutatja.

– Ne kínlódj azzal a lövöldözéssel, Jasztrab fiam! – kiáltja rá bátor, csengő hangon. – Kár fogyasztani a puskaport! Nem fog engem a golyó, édes Gyurkám. Most is megfogtam mind a kettőt. Itt van ni, azon módon...

A mogorva rabló rémült tekintetet vetett a folyton közeledőre, aztán nagy elkese-redve földhöz vágván széles tót kalapját, fojtott, tompa hangon hörgé:

– Látom, hogy ördög vagy! Gyere hát, egyél meg. Megadom magam.

S Gerge uram kézen fogva vezette haza a szilaj rablót, kivel három vármegye nem tudott boldogulni.

Útközben megkínálta a dohányzacskójából, kicsiholt neki, aztán mintha örök idők óta kenyeres pajtások lettek volna, szelíd szavaival kivallatta, mint egy gyermeket.

– De csak furfangos, nagyeszű ember vagy te, Gyurka! Ugye, te törted fel a Motosicky pincét?

– Bizony isten, nem volt bezárva.

– Tudom, fiam! Hanem a bodonyi granáriumba is a te kezéd járt.

– Körömnyi hasznát sem láttam, zsiszikes a búza, a zsidó nem akarta elvenni, csak a fuvardíjba. De még erre is, hogy ráálljon, meg kellett vernem előbb.

– Mind jó volna az, édes fiam; csak azt az egyet, ha nem teszed, hogy agyonverted a nagyatyádat...

– Kinek mi köze hozzá! – pattant föl Jasztrab méltatlankodva. – Hiszen az én tulajdon öregapám volt!

– Igaz, fiam... tökéletesen igazad van! Csakhogy, tudod, a vármegye szörnyen bolondul veszi a dolgot.

.oOo.